

TÜRÜK

2023, Yıl/Year: 11, Sayı/Issue: 34, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 09.06.2023

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 17.07.2023

Sayfa / Page: 58-91

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

Doç. Dr. Gülten KÜÇÜKBASMACI

Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk dili ve
Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

gultengonul@gmail.com

MENAKIPNAMELERDE ARA SÖZLER: MENÂKIB-I AKŞEMSEDDİN ÖRNEĞİ

Öz

Genel itibarıyla “ana konudan ayrılma/uzaklaşma” olarak değerlendirilen ara sözler üslup, yapı ve işlev açısından anlatılarda önemli yere sahiptir. Sözlü anlatı geleneğinde bir üslup özelliği olan ara söz, yazılı anlatı geleneğinde sözlü icranın etkisi olarak görülmektedir. Ara sözlerle ilgili daha çok destan, halk hikâyesi, meddah hikâyesi, masal gibi sözlü anlatı türleri üzerinde incelemeler yapıldığı görülmüş; menakıpnamelerdeki ara sözlerle ilgili müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Menakıpnamelerde ara sözlerin incelenmesi sözlü icra bağlamından yazılı icra bağlamına geçiş sürecini anlamak adına önemlidir. Bu çalışmada Enîsî tarafından kaleme alınan *Menâkib-ı Akşemseddîn*’in Kastamonu nüshasındaki ara sözler icra bağlamı açısından işlevlerine göre incelenmiştir. Sözlü gelenekte farklı anlatıcılar tarafından anlatılan menkıbeler, menakıpname yazıcısı tarafından bir kurguya bağlı kalınarak yazıya geçirilmektedir. Bu yazıya geçirme hem bireysel hem de topluluk karşısında yüksek sesle okumaya uygun şekildedir. Menakıpnamelerde, menkıbelerin sözlü icra bağlamlarında kullanılan ara sözlerin yazılı icraya etkisinin yanında yazılı bağlamın gerektirdiği ara sözler de kullanılmaktadır. Bu doğrultuda kurgulanan metinde her ara sözün bir işlevi vardır. *Menâkib-ı Akşemseddîn*’in incelenen nüshasında metnin kurgusuyla ilgili anlatıyı başlatma ve bitirme, menkıbelerin kaynaklarını bildirme, geçiş sağlama, zaman çizgisinde ileriye

gönderme, genişletme, daraltma, güncelleme işlevinde ara sözler tespit edilmiştir. Aynı zamanda ara sözlerde kalıplaşma da görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Ara söz, menakıpname, icra bağlamı, kurgu, işlev.

DIGRESSIONS IN MENAKIPNAMES: THE EXAMPLE OF *MENÂKIB-I AKŞEMSEDDÎN*

Abstract

Digressions, which are generally considered as "departure/divergence from the main subject", are important in narratives in terms of style, structure and function. Digression, which is a stylistic feature in the oral narrative tradition, is seen as the effect of oral performance in the written narrative tradition. It has been seen that digression studies were made on oral narrative types such as epic, folk tale, meddah story, and fairy tale. No independent study has been found about the digressions in the menakipnames. Examining the digressions in the menakipnames is important in order to evaluate the process of putting the menakipnames into writing. In this study, the digressions in the Kastamonu copy of *Menâkıb-ı Akşemseddîn*, written by Enîsî, has been examined according to their functions in terms of the context of execution. The hagiography told by different narrators in the oral tradition are written by the writer of the hagiography by adhering to a fiction. This writing process is suitable for both individual and public reading aloud. In addition to the effect of the digressions used in the oral performance contexts of the hagiography on the written performance, the digressions required by the written context are also used. Each digression has a function in the text constructed in this direction. In the examined copy of *Menâkıb-ı Akşemseddîn*, digressions have been identified in the functions of starting and ending the narrative about the fiction of the text, reporting the sources of the hagiography, providing transition, forwarding in the timeline, expanding, narrowing, updating. At the same time, stereotypes are also seen in the digressions.

Keywords: Digressions, menakipname, context of performance, fiction, function.

Giriş

Ara sözler; hem bir üslup aracı olarak hem üstlendikleri işlevlerle, bir taraftan hikâyeleştirme diğer taraftan hikâye anlatma süreçlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bir anlatıda “ana temadan sapan bir pasaj”, “ana konudan ayrılma”, “ana konudan uzaklaşma” (Başgöz 2001: 87) olarak değerlendirilen ara sözün Paul M. Curtis etimolojik olarak anlatıdan bir “kenara çekilme” anlamına geldiğini, Yunan ve Latin retorikçilerin ara sözü hitabet yönteminin parçası olarak gördüklerini; dinleyiciye ne kadar doğaçlama görünse de ara sözün bir söylemin dikkatle tasarlanmış ve ustaca işlenmiş bir ögesi olduğunu söyler. Araya girme; Yunan trajedisinde “parekbasis”, komedyasında

“parabasis” adıyla anılan bir tekniktir. Trajedi bağlamında parekbasis, bazı ilahi kuralların ihlalini ima eden etik bir kullanımdır. Komik parabasis ise, yazarın kamusal ve genellikle hiciv niteliğindeki meseleler hakkında fikrini eklemek için kullandığı bir kesintidir. Curtis, klasik tiyatro bağlamında ara sözü stilistik bir çelişki veya anlatının doğrusal ilerlemesinden uzaklaşma olarak değerlendirir. Bununla birlikte Curtis’e göre ara söz örnekleri klasik teoriye giderek daha az uymaktadır (1993: 20-22).

İlhan Başgöz (1986a, 1986b) ara sözlerle ilgili yazdığı ilk İngilizce makalenin aynı yıl kendi yaptığı çevirisinde “digression” karşılığında “konudan sapma” ve “kişisel sapma” kavramlarını kullanmıştır. Bu makalenin (Başgöz, 1986a) Metin Ekici tarafından yapılan çevirisinde ise “digression”un, “ara söz” ve “şahsi değerlendirme” olarak karşılandığı görülmektedir (Başgöz 2001). Başgöz (1986b: 99) söz konusu makalesinde batıların “digression” dediği kavrama bizde “istitrat” dendiğini söyler. Fuzuli Bayat (2011) ise dilbiliminde de kullanılmasından dolayı ara söz yerine “haşiye metin” demeyi tercih eder. Ara sözün Batı dillerinde “digression”, bizde ise “istitrat” kelimesinin yerine kullanılması hem “asıl konudan uzaklaşma” hem de “sırası gelmişken” anlamlarını bir arada düşünmeyi gerektirir.

Araştırmacıların “ara söz” dediği kullanımlar Türk anlatı geleneğinde farklı adlandırılmaktadır. Ensar Aslan (2006: 312), halk hikâyelerinde anlatıcının “zaman zaman anlattığı olaydan ayrılarak olayın konusu ile bağlantılı kısa söz, deyim, atasözü ve fıkralarla kendi görüş, düşünce ve yorumlarını” sergilediklerini ve bunların “saz şairlerince ‘ibare’ olarak” adlandırdıklarını belirtir. Örneğin Behçet Mahir’in hikâyelerini anlatırken kullandığı ara sözleri “bir takım uyanık haller”, “canlı sözler” olarak nitelediği; yer verdiği kısa hikâyelere ise “misal” dediği (Masattaş 2019: 699) tespit edilmiştir.

Sözlü anlatı geleneğinin bir hususiyeti olan ara söz, yazılı anlatı geleneğinde de kullanılan bir yöntemdir. Ara sözün metinden bir sapma olarak görülmesi sözlü icra ile yazılı icra bağlamlarının farklılığındandır. Kubilay Aktulum, “uzatı” olarak nitelendirdiği ve “konuşmada hoş görülen ara sözün metinde bir yasağı çiğnemek olarak kabul edildiğini ve bu nedenle de konu dışı algılandığını ancak her zaman istem dışı bir sapma, gereksiz ve işlevsiz bir unsur olarak görülmemesi gerektiğini (2004: 90-91) söyler. Ara söz tekniğinin sözlü geleneğe daha uygun olduğunu düşünen Kemal Sılay (1991: 162), yazılı gelenekte görülmesinin ise “sözlü geleneğin yazılı geleneği etkilemesi” olarak yorumlanabileceğini belirtir. Fikret Türkmen de (2004: 153) yazılı edebiyatta ara söz tekniğini sözlü geleneğin tesiri olarak görür. Menakıpnamelerin sözlü gelenekten derlenerek yazıya aktarıldığının kanıtı olarak da “digression tekniği” (Üçüncü 2004: 25) kabul edilir.

Ara söz “digression” kökenine bağlı olarak genel anlamda “ana konudan uzaklaşma” olarak değerlendirilmekle birlikte ara sözün bundan çok daha fazlası olduğu yapılan çalışmalarla ortaya koyulmuştur. Beowulf¹ üzerine yaptığı incelemede Michal Urbanowicz (2013: 22), üslup aracı olarak gördüğü ara sözlerin en önemli işlevinin “şiirin bir bütün olarak daha iyi anlaşılabilmesi için okuyucuya ek bilgiler sağlamak” olduğu sonucuna ulaşır. Norman Austin (1966: 310) ara sözlerin her zaman kendilerinin ötesinde bir şeye gönderme yaptıklarını, bu yüzden gerçek ama örtülü

¹ Beowulf: Eski İngilizceyle yazılmış bir kahramanlık destanıdır. Destandaki olayların MS 6. yüzyılda geçtiği, elde bulunan yazmalarının ise MS 1000’lerde yazıldığı düşünülmektedir (Öztürk 2009: 191-192).

öznelinin arkasına bakılması gerektiği ifade eder. Julia Haig Gaisser (1969: 1-43), İlyada ve Odise'deki ara sözlerin yapısını incelediği çalışmasında ara sözleri epik şiirin gelişim sürecinin parçası olarak görür. Üsluptaki gelişme destanın yaşamasında etkilidir. Yazar, İlyada ve Odise'deki ara sözlerin arasındaki üslup farklılıklarının, anlatıcının değişen ihtiyaçlara bağlı olarak üslubunu değiştirmesinden kaynaklandığını öne sürer. Robert A. Georges ise anlatıcıyla dinleyici arasında kurulan iletişimde [hikâye anlatma] anlatının ve dinleyicinin özelliklerinin de önemli olduğunu söyleyerek “*storytelling*/hikâye anlatmak yerine “*narrating*/hikâyeleştirme”yi kullanmanın anlatıcıların konudan sapmadıklarının farkına varılmasını sağlayacağını söyleyerek ara sözün konudan sapma olarak görülemeyeceğine dikkat çeker (1981: 250-252). Buna göre üretilen olayın ayrılmaz bir parçası olarak anlatıcı, anlatıyı sadece icra eden değildir. Bruce Jakson da Başgöz’ün “digression” üzerine yazdığı makalenin başında anlatıcının “ana konudan sapsmaları (digression)” ile hikâyeyi güncellediğini; motiflerin, epizotların anlamını ve karakterlerin niteliklerini değiştirebileceğini; dünya görüşünü, ideolojisini ve değerlerini açıklayabileceğini (Başgöz 1986b: 99) belirtmiştir. Ara sözlerin “metinden bir sapma, konudan uzaklaşma”dan ziyade anlatının dinleyici tarafından doğru anlaşılmasını sağlayan “yardımcı öğeler” ve “bütünleyici unsurlar” (Masattaş 2019: 699); metninde çeşitli görevler üstlenen “yan metinler” ve “metnin doğal parçası” (Duman 2019: 20) olduğu anlatı geleneği üzerinde yapılan çalışmalarla ortaya koyulmuştur.

Ara sözlerin şekli, muhtevası, işlevleri ve kullanım sıklığı çeşitli değişkenlere bağlı olarak şekillenir. Bu değişkenlere bağlı olarak da ara sözlerin sınıflandırıldığı görülmektedir. Başgöz ara sözlerin kesin bir hatla birbirinden ayrılamayacağını belirterek ara sözleri “açıklayıcı ve öğretici ara sözler; görüş, yorum ve eleştiriler; şahsi serzeniş ve itiraflar” (2001: 90) olarak tasnif eder. Sılay (1991: 155) *Tevarih-i Müluk-i al-i Osman*’daki ara sözlerin eserin yaklaşık üçte birini oluşturduğunu söyleyerek şöyle sınıflandırır: “görüş bildiren arasözler, açıklayıcı arasözler, örnekleyici arasözler”. İsmail Görkem (2000: 144-148) “açıklayıcı ve öğretici”, “kanaat, yorum ve tenkitler” ve “kendine sitem ve hayıflanma” şeklinde ifade eder. Nerin Yayın (2007) da ara sözleri üç ana başlıkta “açıklayıcı, bilgi verici ara sözler; uyarı ve eleştiriler; tasvirler” olarak belirler. Işıl Altun (2014: 114) sınıflandırmasında dilbilimsel yaklaşımı da dikkate alarak “Metnin içerik düzlemiyle ilgili olan ‘İşlevsel sapsmalar’: açıklayıcı/öğretici sapsmalar ve yorum/eleştiri ifade eden sapsmalar; anlatının içinde anlamsal değişiklikler yaratmayan ‘Biçimsel sapsmalar’ ise; yöresel ağız, kelime kadrosu ve kelime üretimi ile sözdizimi sapsmalarıdır.” şeklinde ele almıştır. Mustafa Duman (2019: 25-26), “Bu üç türdeki ara sözlerin temel amacı ise açıklama yapmak ve bir şey hakkında okuyucuyu/ dinleyiciyi bilgilendirmek, onlara bir şey öğretmektir.” diyerek *Kutadgu Bilig*’teki ara sözleri “tanımlayıcı ara sözler; görüş, yorum ve eleştiri ara sözleri; şahsi serzeniş ve itiraflar” şeklinde sınıflandırır. Son çalışmalardan birinde Erkan Karagöz, Tatar ve Başkurt masallarındaki ara sözleri işlevlerine göre “geçiş yapan ara sözler” ve “açıklama yapan ara sözler” olarak sınıflandırmıştır (2022: 62-74).

1. Menakıpnamelerde Ara Sözün Kullanımı

Ara söz, anlatıda bir üslup ve yapı unsuru olarak çeşitli işlevleriyle karşımıza çıkmaktadır. Destan, hikâye, masal gibi türlerde çeşitli konularda ve uzun ara sözler kullanılabilirken; fıkra, efsane gibi türler ise uzun ara sözlere ve ara sözlerin sık kullanımına elverişli olmayıp türkülerde de küçük boyutlu olarak bulunur (Başgöz 1986b: 106, Başgöz 2001: 87). Bu doğrultuda ara sözlerle

ilgili günümüze kadar yapılan çalışmaların daha çok destan, Dede Korkud boyları, halk hikâyesi, meddah hikâyesi, masal gibi sözlü anlatı türleri üzerine olduğu; bu türler dışında *Tevarih-i Müluk-i al-i Osman* (Sılay 1991), *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (Oğuz 2012), *Kutadgu Bilig* (Duman 2019) gibi yazılı metinlerin ara sözleriyle ilgili incelemeler görülmektedir.

Menakıpnamelerdeki ara sözlerle ilgili müstakil bir incelemeye rastlanmaması bu çalışmanın çıkış noktalarındandır. Yayın; ara sözlerin türe bağlı olarak şeklinin, içeriğinin ve işlevlerinin değişeceğini söyler (2007: 262).² Başgöz'e göre ara sözün, icra sırasında incelenmesi gerekmele beraber ara sözler el yazmalarında ve basılı metinlerde de yaşamaktadır (2001: 92). Menakıpnameleri ara sözlerin kullanımı açısından incelemek, sözlü gelenekten derlenen menkıbelerin yazıya geçirilmesiyle oluşan metinler olmaları hasebiyle dikkate değerdir. Menkıbelerin sözden yazıya geçirilmesi icra ortamlarından koparılarak yeni bir icra ortamına dâhil edilmeleri anlamına gelir. Bunun yanında çeşitli icra ortamlarında yazıdan söze dönüştürülen menkıbeler yeni bağlamlarda hayat bulur; diğer bir deyişle bu metinler daha çok yüksek sesle topluluk karşısında okunmak için yazılmış metinlerdir. Menakıpnameler üzerinde yapılacak çalışmalar anlatı geleneğimizde sözlü icra bağlamından yazılı icra bağlamına geçiş sürecini değerlendirmeye katkı sağlayacaktır.

Ara sözler bir anlatının sözlü kaynaktan geldiğini göstermektedir (Başgöz 1986b: 111). *Evlîyâ Çelebi Seyahatnamesi*'nde "yazı diline sözlü anlatım tekniğinin aktardığı imkânlar"dan (Oğuz 2012: 117) olarak görülen ara sözler bu tarafıyla özellikle menakıpnamelerde de karşımıza çıkar. Çalışmada Enîsî tarafından yazılan *Menâkıb-ı Akşemseddîn*'in Kastamonu nüshasındaki ara sözler tespit edilmeye, tespit edilen ara sözlerin metnin kurgusundaki ve icrasındaki işlevleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bir örnekten yola çıkılarak menakıpnamelerdeki ara sözler üzerine genelleme yapmak mümkün olmamakla birlikte yapılacak benzer çalışmalar anlatı geleneğimizde önemli bir yer tutan menakıpnamelerin metin, bağlam ve icra hususiyetlerinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Menkıbelerin sözlü gelenekten derlenip yazıya geçirilerek yeni bir icra bağlamına aktarılmaları ara söz kullanımını etkilemektedir. Bir taraftan sözlü üslubun bir özelliği olan ara sözler yazılı icrada da görülürken diğer taraftan menkıbelerin bireysel ve toplu okumaya hizmet üzere yazıya aktarılmaları yeni ara sözlerin kullanımını gerektirmiştir.

2. Menâkıb-ı Akşemseddîn'in Ara Sözleri

Ara sözlerin kullanımı anlatının türüne, anlatıcı ve dinleyiciye bağlı olarak şekillenmektedir. Ara sözlerinin tespit edildiği ve makalenin ekinde verilen metin Enîsî tarafından kaleme alınan *Menâkıb-ı Akşemseddîn*'in Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesinde 37 Hk 1591/10 demirbaş no ile kayıtlı bulunan nüshasıdır.³ Müstensihi Ahmed Hicâbî Haddâdîzâde Kastamonî, istinsah tarihi 1258 (M 1842)'dir. 225x125-180x120 mm ölçülerindeki nüshanın kâğıt türü isim ve üç ay filigranlı olarak kaydedilmiştir. *Menâkıb-ı Akşemseddîn*, yazmanın 120b-138b varakları arasındadır. Besmele ile başlamakta, başlık bulunmamaktadır. Talik yazı çeşidiyle kaleme alınan eserin her bir sayfasında

² Bu değişimin aynı türdeki farklı metinler için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin *Otman Baba Vilâyetnâme*'sinde kullanılan ara sözler olayları özetleyip açıklayıcı mahiyettedir (Üçüncü 2004: 14). Sılay ise *Tevarih-i Müluk-i al-i Osman*'daki ara sözlerle Ahmedî'nin "din propagandası amacı" güttüğünü, görünüşteki işlevinin eseri süslemek ve tarih okumayı zevkli hâle getirmeye çalışmak olduğunu (1991: 159) söyler.

³ Menakıpnamenin farklı nüshaları üzerine Ali İhsan Yurd (1972), Ali İhsan Yurd ve Mustafa Kaçalın (1994), Bilal Aktan ve Mustafa Güneş (2011), Metin Çelik (2016), Mustafa Tatçı ve Gülten Küçükbasmacı (2022) tarafından yapılan yayınlar bulunmaktadır.

21 satır vardır. Metinde imla farklılıkları söz konusudur. Yazmada menakıpnamenin başladığı sayfaya sonradan kurşun kalemle numara olarak “120”, bittiği sayfaya ise “138” yazılmış, aradaki varaklar numaralandırılmamıştır. Bir karışıklığa sebep olmamak için bu numaralandırmaya bağlı kalınarak numaralar köşeli parantezde gösterilmiştir. Metin okumada ayın, hemze, uzatmalar ve terkipler gösterilmiş, özel isimlerin ilk harfi büyük yazılmış, noktalamaya gidilmemiştir. El yazmalarında mekânın (sayfanın) kullanımı bağlamında ara sözün işlevini görmek açısından sayfa düzeni biçimlendirilmemiştir.

Veli kabul edilen bir şahsiyetin menkıbelerinin bir araya getirilmesiyle oluşan menakıpnamelerin çerçeve öykü tekniğiyle kaleme alındığını söyleyebiliriz. İncelenen menakıpnamede müstakil anlatıları birbirine bağlayan anlatının başkişisi Akşemseddîn'dir. Menkıbelerin bu teknikle bir araya getirilmesi menakıpnamayı bir anda okuyup bitirmeye imkân verdiği gibi parça parça okumayı da mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla “Menâkıb-ı Akşemseddîn” başlığını çerçeve öykü, bu menakıbı oluşturan ve genellikle “rivayet olunur ki” kalıp ifadesiyle başlayan her bir menkıbeyi de çerçeve öykü ile birbirine bağlanmış müstakil anlatılar olarak kabul edebiliriz. Bu sebeple metindeki ara sözler, bir çerçeve metin olarak hem menakıpname bütünlüğü içinde hem de menkıbeler bağlamında ele alınmıştır. El yazması bir metin üzerindeki bu inceleme, icra bağlamı açısından menakıpnamelerde ara sözlerin tespiti ve ara sözlerin anlatının kurgusunda işlevsel olarak önemli olduğu üzerine şekillenmiştir. Yazılı bir metinde ara sözün yazı bağlamı dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte menakıpnameler anlatının yazıya geçirilmeden önceki sözlü bağlamını da dikkate almayı gerektirmektedir.

Menkıbeler bir menakıpname bütünlüğünde yazıya geçirilirken kullanılan ara sözlerde müellifin özelliklerinin etkili olduğu söylenebilir. İncelemeye konu olan menakıpnamenin müellifi “Emîr Hüseyin Enîsî” hakkında kendi yazdığı *Menâkıb-ı Akşemseddîn* dışında bir bilgiye rastlanmamaktadır. *Menâkıb-ı Akşemseddîn* nüshalarının kütüphane kayıtlarında adı, “Emîr Hüseyin Enîsî”, “Şeyh Emîr Hüseyin Enîsî”, “Enîs Hüseyin Efendi” ve “Hüseyin Enîsî” olarak verilmiştir. İncelenen menakıpnamede “Seyyid Hüseyin” (v. 138b) olarak da kaydedilmiştir. Eski hâl tercümesi kitaplarında ona dair bir kayıt mevcut değildir. Enîsî'nin Göynüklü olduğu ve Göynük'te kadılık yaptığı konusunda kaynaklar (Köprülü 1951: 83-93, Cumbur 1993: 77-104, Yurd ve Kaçalın 1994, Yücel 1994) hemfikir görünmektedir. Müellifin Karaca Ahmed'in menkıbelerini topladığı *Mir'âtü'l-Vefâ li Vücûhi's-Safâ* (Tosun 2008: 323-328) adlı bir eseri daha vardır. *Menâkıb-ı Akşemseddîn*'e göre Enîsî Göynüklüdür, kadıdır, Akşemseddîn'in Göynük'te tâcir bir komşusunun kızının ortanca oğlu Pîr Ahmed'in torunudur ve Akşemseddîn'in Hamdullah Hamdî'den olan torunu Zeynî Çelebi'nin yakın arkadaşısıdır. Enîsî'nin Zeynî Çelebi'nin vefatı için düştüğü tarih *Menâkıb-ı Akşemseddîn*'i 16. yüzyılın ortalarında kaleme aldığını düşündürmektedir.⁴

Başgöz (2001: 92), sözlü anlatıda yaşlı bir anlatıcının yaşına ve saygınlığına bağlı olarak kolay, sık ve güvenle ara söz kullandığını, çünkü tecrübe sahibi biri olan böyle bir anlatıcının nasihat etmesinin, kendi fikirlerini açıklamasının ve bilgisini paylaşmasının beklendiğini söyler.

⁴ Bu tarih Miladî 1569 olarak hesaplanmıştır (Yurd ve Kaçalın 1994: 195). Orhan Köprülü (1951: 91) ise menakıpnamenin 945'ten (M 1538/1539) sonra kaleme alındığını kabul etmektedir.

Menakıpname yazıcısı da belli saygınlığa sahip benzer bir konumdadır.⁵ *Menâkıb-ı Akşemseddîn*'in yazarı Enîsî, Göynük kadısıdır. Aldığı eğitim ve mesleği itibarıyla toplumdaki konumu, metinde yer verdiği ayet, hadis, şiir, özlü sözlerle açıklama, bilgilendirme ve nasihatleri menakıpname okuyucusunu/dinleyicisini etkileyecektir.⁶

El yazması geleneğinde bir eseri çoğaltmanın yolu onun elle başka bir kopyasını çıkarmak olduğundan müstensihlerin de metin üzerinde çeşitli etkileri olabilmektedir. Menakıpnamelerdeki ara sözlerde kısmen de olsa müstensihe bağlı kullanımlarla karşılaşılabilir. Sözlü icrada anlatılar her anlatılıştaki aktarıldığı kültür ortamı ve anlatıcının belirlediği metin dışı unsurlarla yeniden yorumlanmaktadır ve anlatıcının metne etkisi yaşadığı kültür ortamı ve kültürel değerlerle doğrudan ilgilidir (Şişman 2006: 293). Bir menakıpnamenin ise ancak farklı nüshalarında müstensihe bağlı olarak farklı ara sözler şekillenebilir.⁷ Örneğin *Menâkıb-ı Akşemseddîn*'in nüshaları incelendiğinde kutsal/mübarek kabul edilen şahsiyetlerin adı geçtiğinde zikredilen kalıplaşmış nitelikteki dua ifadelerinin kullanım sıklığında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu durum nüshanın müstensihiyle ilgilidir. Her nüshanın sonuna düşülen müstensih adı ve istinsah tarihi söz konusu nüshanın müstensihine has ara sözlerdir. Bu çalışmada incelenen nüsha Haddâdîzâde'nin 1258 tarihli nüshasıdır. İncelenen metinde doğrudan müstensihe bağlı ara söz metnin sonundaki istinsah tarihiyle müstensihin kendisi hakkında verdiği bilgi ve duadır (v. 138b).⁸ Bu ara söz, menakıpnamenin incelenen nüshasını çoğaltan müstensihinin bir Nakşî dervişi olduğunu ve "Haddâdîzâde" sanıyla tanındığını göstermekte, dolayısıyla toplumsal mevkii hakkında fikir vermektedir. Bir menakıpnamenin farklı nüshalarındaki müstensihlere ait ara sözler incelendiğinde icra ortamlarına dair fikir edinmek mümkün olabilecektir.

Sözlü icra sırasında ara söz kullanımında anlatıcı kadar dinleyicinin de etkisi söz konusudur. Menakıpnameler ise yazılı metinlerdir. Bununla birlikte menakıpname yazıcısı, okuyucu/dinleyici çevresini dikkate almak durumundadır. Ara sözlerin "metnin dinleyici tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlayan bir anlatım tekniği" (Karakaş 2014: 34) olarak değerlendirilmesi yaklaşımlarında bu durum görülmektedir. Menakıpnameler tekke icra ortamlarında kaleme alınan, üretilip tüketilen metinlerdir. Menakıpname okuyucusunun/dinleyicisinin de bir tarikatın mensupları olduğu kabul edilebilir. Nitekim menakıpnamelerin dervişlerin eğitimi, aynı tarikatın mensupları arasında bütünlük sağlamak gibi yazılış sebepleri söz konusudur (Ocak 2010: 36). Bununla birlikte menakıpnamelerin okunduğu/dinlendiği ortamlar tekkelerle, okuyucular/dinleyiciler de dervişlerle sınırlı değildir. Tekkeler belli şartlarda halka açıktır. Aynı zamanda camilerde, kahvehanelerde, evlerde vb. yerlerde menakıpnameler okunup anlatılmıştır. İncelemeye konu olan *Menâkıb-ı*

⁵ Salih Gülerer (2013: 241) menakıpname yazıcılarının şu özelliklerini tespit etmiştir: 1. Menakıpnamesini yazdığı velinin bir dervişi olabilir. 2. Velinin akrabalarından birisi olabilir. 3. Velinin temsil ettiği tarikat zümresinde sonraki yüzyıllarda yetişmiş edebî şahsiyeti kuvvetli ve kültürlü bir kişi olabilir. 4. Aynı tarikat zümresinden edebî şahsiyeti bulunmayan bir derviş olabilir. 5. Tarikat dışından bir şahsiyet de olabilir. 6. Tarikat dışından yöneticilere yakın edebî şahsiyeti güçlü bir kişi olabilir.

⁶ Enîsî'nin güvenilir bir kişiliğe sahip olduğu *Menâkıb-ı Akşemseddîn*'in aynı devirde kaleme alınan *Şakaik-i Numaniye*'nin yazarı Taşköprülüzâde Ahmed Efendi tarafından kaynak olarak kullanılmasında (Köprülü 1951: 83-93) da görülebilir.

⁷ Silay, *Tevarih-i Müluk-i al-i Osman*'ın karşılaştığı on nüshasından J nüshasının ara söz içermediğini, bunun da "müstensihlerin ideolojik ya da bilimsel tavırlarının bir görünümü" (1991: 160) olduğunu söyler.

⁸ Bir başka nüshada şu kayıt görülmektedir: "Harrarahu'l-Fakîr Mustafâ Rahmî Pâşâ-zâde 1301" (Yurd ve Kaçalin 1994: 149).

Akşemseddîn'in geniş çevrelerde okunduğunu/dinlendiğini nüshalarının fazlalığından yola çıkarak söylemek mümkündür.⁹

Yazılı bir metinde ara sözlerin işlevlerinden biri “okurun dikkatini canlı tutmak”tır; çünkü ara söz açıklama rolünü yerine getirirken yazıya da hareketlilik katar (Aktulum 2004: 93, 107). El yazması dönemi metni söz konusu olduğunda ise ara söz sadece okuyucunun değil dinleyicinin de dikkatini canlı tutma işlevi üstlenir. Birbiri arkasına eklenen anlatı parçalarının tekdüzelik yaratmasının böylece önüne geçilmiş olur. *Menâkıb-ı Akşemseddîn* bölümlere ayrılmamış olmakla birlikte menkıbelerin birbirine “rivayet olunur ki” ifadesiyle eklenmesi bir meclislik oturumlarda ihtiyaç duyulduğu anda okumayı bırakma imkânı verir. Sözlü ortamda bütün menkıbelerin aynı anda anlatılması söz konusu olamayacağı gibi bir menakıpnamenin tamamı bir kerede okunup anlatılamayacaktır. Sözlü gelenekte anlatıların ya gecelere bölündüğünü ya da bir gecelik/meclislik hacimde düzenlendiğini söyleyen Dursun Yıldırım, bir eserin kısımlara ayrılarak düzenlenmesini “sözel ortam yaratıcılığının yazılı ortam yaratıcılığına etkisi” olarak görür (2000: 345). Ara söz, bölümleri yaklaştırarak anlatının ilerleyip gelişmesine imkân sağlayan “parçaları birbirine bağlayan bir aracı” durumundadır (Aktulum 2004: 112). Ara sözlerin menkıbeleri birbirine bağlamasıyla anlatı ilerleyip gelişmiş olur.

Menâkıb-ı Akşemseddîn'de tespit edilen ara sözler, sözlü gelenekten derlenen menkıbeler bir araya getirilip yazılı bir metne dönüştürülürken şekillenen kurgu içindeki yerleri açısından incelenmiştir. İncelenen nüshayla sınırlı olmak üzere ara sözlerin kurguda anlatıyı başlatma ve bitirme, menkıbelerin kaynaklarını bildirme, geçiş sağlama, anlatıda ileriye göndermede bulunma, anlatıyı genişletme, anlatıyı daraltma, anlatıyı güncelleme işlevleri tespit edilmiştir.

2.1. Anlatıyı Başlatma ve Bitirme

Menakıpnameler veli kabul edilen şahsiyetlerin hayatının ve kerametlerinin anlatıldığı metinlerdir. *Menâkıb-ı Akşemseddîn*'e konu olan Akşemseddîn'in adı Muhammed Şemseddîn'dir. 1389/1390 tarihinde Şam'da doğmuş, 1459'da Göynük'te vefat etmiştir. Mutasavvıf, şair, hekim ve “İstanbul'un manevi fatihi” olarak tanınan Akşemseddîn, Hacı Bayram Velî'nin müritlerindedir. Tıp ve tasavvuf alanında eserleriyle, bir mecmuada bulunan şiirleri yayımlanmıştır.¹⁰ Menakıpname bu ana çatı etrafında şekillenmiştir. El yazması geleneğinde ortaya koyulan edebî ürünler okuyuculara/dinleyicilere kendine has bir icra bağlamında sunulmaktadır. Asıl konuya geçmeden önce müellif kendinden, eserin yazılış sebebinden bahseder. Sonra asıl konuya geçilir ve genellikle bir dua ile metin tamamlanır. İncelenen *Menâkıb-ı Akşemseddîn* de Arapça bir dua, eserin yazılış sebebi, eserin konusu ve hacmi, yazarın kendisinden bahsi ve dua talebinin ardından başlamaktadır. Asıl konudan önceki bu bölümler ara sözdür. Metnin başlangıcı şöyledir:

“bismillâhirrahmânirrahîm elhamdülillâhi nevvâra kulûbe'l-ârifîne bi-nûri ehadiyyetihi ve 'attara ervâhe'l-müşâtâkîne bi nesîmi muhabbetihi ve beyyane li'l-mürselîne ve'l-enbiyâ'i ve'l-

⁹ Söz konusu nüshalar için Tatçı ve Küçükbasmacı'ya (2022: 37-40) bakılabilir.

¹⁰ Akşemseddîn hakkında ayrıntılı bilgi için Taşköprülüzâde Ahmed Efendi (2019), Köprülü (1951), Eraslan (1984), Köprülü ve Uzun (1989), Baltacı (1990), Bayramoğlu ve Azamat (1992), Cunbur (1993), Yurd ve Kaçalin (1994), Yücel (1994), Uzun (2015), Kılıcı (2021) ve Tatçı'ya (2022) bakılabilir.

evliyâ'î menâhîci 'ubûdiyyetihi ve be'ase ekramehüm ve efdalehüm Muhammeden rahmaten ilâ kâffeti berîne sallâllâhu 'aleyhi ve sellem ve alâ âlihi ve ashâbihi ve 'izzetihi"¹¹ (v. 120b)

Bu duanın ardından evliyanın menakıbından bahsetmenin rahmete vesile olduğu söylenerek eserin yazılış sebebi (v. 120b) dile getirilir. “şeyh Muhammed Akşemseddîn kaddesallâhu sırrahu'l-'azîz hazretlerinin ba'zı menâkıb ve ahvâlleri tahrîr ve ba'zı kelimât ve makâlleri tastîr olındı” (v.120b) denilerek eserin konusu bildirilmiş ve eserin hacmine dair bilgi veren “‘alâ tarîki'l-ihtisâr bil 'alâ nehci'l-ihtisâr zîrâ ihtisâr mesnûndur” (v.120b) ara sözü kullanılmıştır.

Yazar/anlatıcı, eserin başında kendinden bahsederek okuyucu/dinleyiciyi bilgilendirmiştir. Bu ifadeler yazarın toplumsal konumunu bildirmekte, bu yolla aynı zamanda anlatının gerçekliği ve inanılabilirliği da sağlanmaktadır. Eseri kaleme alanın kimliğinin bilinmesi anlatılanların güvenilirliğini belirler. Bunun için anlatıcı “Cemâl-i Mûsilî”nin bir menkıbesine yer vermiş, daha sonra kendisini tanıtarak dua talep etmiştir: “...bu fakîr ve zelîl, hakîr ve 'alîl, Emîr Hüseyin Enîsî bendeni bî-refte-i ashâb-ı kehf gibi zümre-i evliyândan mahcûb ve mehcûr eyleme ve cümle-i ehîbbândan mahrûm ve mehcûr eyleme inneke veliyyü'l-icâbete ve ileyke't-tevbete ve'l-inâyete” (v.120b-121a).

Bu başlangıçtan sonra metinde Akşemseddîn'in hayatı kronolojik bir sıra takip ederek verilmiş ancak bu kronolojinin bozulduğu da olmuştur. Metne göre asıl konunun sınırları şöyledir:

Akşemseddîn'in soyu, doğum tarihi, doğum yeri, babası, Şam'dan Anadolu'ya göç, Amasya Kavak nahiyesine yerleşme, medrese eğitimi, Osmaniye Medresesinde müderrislik, tasavvufa meyiletme, mürşit arayışı, Hacı Bayram'a intisap, nefis eğitimini tamamlama ve verdiği eserler, icazet alma ve Beypazarı'na gönderiliş, İskilip Evlek'e yerleşme, buradan da Göynük'e geçme. Buraya kadar kronoloji takip edilmiş, ancak Akşemseddîn'in Göynük'e yerleşmesi anlatılırken geriye dönülerek otuz yıl öncesine gidilmiştir. Buradan sonra kronoloji bozulur. Akşemseddîn hakkında verilen bilgiler, hekimliği, hacları, vefatı, türbesi, lakabı, kerametleri anlatılırken doğrusal bir zaman yoktur. Vefatı ve adından bahsedildikten sonra “Feth-i Kostantiniye” (v. 124b) başlığıyla İstanbul'un fethi bahsine geçilir. Fethin ardından Eyüp Ensârî'nin mezarının bulunuşundan bahsedilir. Akşemseddîn'in yazdığı vakıfname (v. 130a-b) ve tarikatın irşat usulü (v. 131b-132a), Akşemseddîn'in silsilesi (v. 131a) verilir. Hacı Bayram Velî'nin vefatı ve Akşemseddîn'in bazı kerametleri de bu bölümlerde karşımıza çıkar. Hâmid-i Kayserî (v. 132a-b), Hacı Bayram Velî (v. 132b), İbrahim Tennûrî'ye (v. 132b-134a) dair verilen bilgilerden sonra Akşemseddîn'in oğulları ve bazı torunlarından (v. 134a-138b) bahsedilerek eser tamamlanır.

Sözlü anlatı geleneğinde hikâyeler anlatıcının dinleyicileri de dâhil ettiği dua ile bitirilmektedir. Bu gelenek yazılı icrayı da etkilemiş; yeni icra bağlamında da anlatılar dua ile tamamlanmıştır. Ayrıca yazılı bağlam metnin sonuna eserin yazılış tarihi, istinsah tarihi, eseri istinsah eden gibi bilgilerin verilmesini gerektirmiştir. *Menâkıb-ı Akşemseddîn*'in incelenen nüshasının da ana konunun dışına çıkılarak ketebe kaydı ve bir dua ile bitirildiği görülmektedir: “fî gurre-i safer sene 1258 fî ketebe hâzâ el-menâkıbü'l-mübâreke el-fakîr el-hakîr es-seyyid Ahmed Hicâbî min sâlik tarîk-ı Nakşibendî el-fakîrî'ş-şehîr Haddâdî-zâde gaferallâhu zunûbihi ve setr-i 'uyûbihi innâllahe yagfiru'z-zunûb-i

¹¹ “Hak âriflerinin kalplerini ahadiyyetin nuruyla tenvir eden; Hakk'ı arzulayan âşıklarının ruhlarını muhabbet nesimi gönderen; nebî, resûl ve velilerine kulluk yollarını gösteren, hepsinin başında olan Hz. Muhammed'e, âline, ashabına salât ve selam olsun. Onu insanlığa rahmet olarak gönderen Allah'a hamd olsun.”

cemî'ân" (v. 138b). Asıl konunun dışında olan bu kayıt eserin çoğaltılma tarihi, çoğaltanın kimliğini bildirir. Bunun yanında Akşemseddîn menakıpnamesinin okunma bağlamına dair de fikir edinilmektedir. Buna göre 19. yüzyılda Akşemseddîn menakıpnamesi ilgi görüp okunmaya devam etmektedir. Bu kayıt menakıpnamenin farklı tarikat çevrelerinde okunduğunu da düşündürmektedir.

2.2. Menkıbelerin Kaynakları

Menakıpnamelerde kullanılan ara sözlerin bir işlevi de yer verilen menkıbelerin kaynaklarını göstermektedir. Menakıpnameler sözlü gelenekteki menkıbelerin derlenmesiyle oluşur ve nakledilen menkıbelerin gerçek/doğru olduğunu göstermek, inanılabilirliğini arttırmak için kaynaklarına da yer verilir. Dolayısıyla menakıpname her ne kadar bir müellifin elinden çıkmış olsa da menkıbelerin sözlü kaynakları farklı olabilmektedir. Menkıbelerin naklinde kullanılan, "didi, dimiş, dimişdür, eydür" gibi ifadeler menkıbelerin sözlü gelenekten derlendiğini ve aynı zamanda söz konusu menkıbenin hangi sözlü kaynaktan nakledildiğini de göstermektedir. Menkıbelerin başında tekrar edilen "rivâyet olunur ki" ara sözü de menkıbelerin sözlü kaynağına işaret eder. Menakıpnamenin temel kaynağının sözlü kaynaklar olduğu "el-'uhdetü 'ale'r-râvî" (v. 124b) ifadesinde de görülmektedir. Enîsî'nin Göynüklü olması, Göynük'te kadılık yapması, ailesinin Akşemseddîn'in Göynük'teki komşularından olması, Hamdullah Hamdî'nin oğlu Zeynî Çelebi'nin yakın arkadaşı olması müellifi menakıpnamenin en önemli kaynağı hâline getirir. Enîsî kendi gözlemleri, yaşadıkları ve derlemeleri dışında yazılı kaynaklardan¹² da faydalanmıştır.

Menkıbelerin sözlü kaynaklarından biri Akşemseddîn'in halifesi Mısırlıoğlu Şeyh Abdurrahîm'dir. Menkıbeye göre Akşemseddîn Edirne'ye gittiklerinde Murat Han'ın kazaskeri Süleyman Çelebi'nin hastalığını tedavi etmiştir. Bu menkıbede "Akşemseddîn'ün Mısırlı oğlu şeyh 'Abdurrahîm halifesidür 'Abdurrahîm eydür..." (v. 123a) diyerek menkıbenin kaynağına atıfta bulunmaktadır.

Akşemseddîn'in torunu Abdülkâdir Efendi'nin bir menkıbesini, menkıbeye konu olan kadının oğlu nakletmiştir: "ol karınun oğlu *hikâyet ider* karınun gözi asla görmezdi iletdüm idi irtesi sabâhdan gördüm karınun gözi görmüş içëruden kendüsi çıkdı evine gitdi" (v. 135b)

Bir başka sözlü kaynak Sinan Halife'dir: "Göynük'de Sinân halife dirlerdi bir pîr var idi takyeci idi ehl-i Kur'ân ve mutayyeb kimse idi anlar *hikâyet ider* on altı on yidi yaşımdaydım idim merhûm Hamdî Çelebi'den okurdum ve kendülere hizmet iderdim bir gün ..." (v. 137a)

Menakıpnamede yazılı kaynaklardan yapılan alıntılarla yer verilen ara sözlerden biri Akşemseddîn'in vefatına dair oğlu Hamdullah Hamdî'nin *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisindeki beyitlerdir. Bu beyitlere "şeyh-i müşâr-ileyhün oğlu Hamdî sebab-i te'lîf-i kıssa-i Yûsuf 'aleyhi's-selâmda *dimişdür*" (v. 124b) denildikten sonra yer verilir.

Yazılı kaynaktan alınan bir başka ara söz de İbrahim Tennûrî'nin *Gülzâr* adlı eserindedir: "şeyh İbrâhîm ol kitâba *Gülzâr* diyü ad virdi Mevlânâ Sefersâhî Akşemseddîn irşâd için göndirdigine ol kitâbun evvelinde işâret ider *buyurur ki...*" (v. 129a) denilerek ara söze geçilir.

¹² *Menâkıb-ı Akşemseddîn*'de geçen yazılı kaynaklar için Yurd ve Kaçalin'in (1994: 150-153) eserine bakılabilir.

2.3. Geçiş Sağlama

Ara sözlerin kurgudaki işlevlerinden biri de geçiş sağlamaktır. Sözlü gelenekten derlenen menkıbeler yazılı bağlamda bir kurguya bağlı olarak bir araya getirilirken menkıbeler arasındaki geçiş ara söz ile sağlanmıştır. Ara sözler bu geçişi parçalar, kesitler arasında (Aktulum 2004: 110, 112) sağladığı gibi kişi, zaman ve mekân (Karagöz 2022: 62) arasında da sağlanmaktadır.

İncelenen örnekte bir menkıbeden diğerine geçerken 49 yerde “rivâyet olunur ki”, iki yerde “hikâyet ider” (v. 135b, 137a) ve bir yerde “hikâyet olunur ki” (v. 123a) ara sözleri kullanılmıştır. Bu ara sözlerle yeni bir menkıbe başlatılır, böylece bir menkıbeden diğerine geçiş sağlanmış olur. Bu geçiş sayfanın kullanımı açısından da önemlidir. El yazması kültüründe mekânın/sayfanın kullanımında bölüm başları, paragraf başları, şiirlerin yazımı ve başka alıntılar görsel olarak ayırt edici bir düzende değildi. Bu tip durumlar kırmızı mürekkeple yazarak, satırın üzerini çizerek aşımaya çalışılmıştı. Böyle bir sayfa düzeninde ara sözler menkıbeler arasındaki geçişi belirginleştirmekte, kolaylaştırmaktadır.

Ara sözlerin bir başka geçiş işlevi de kişiler arasındadır. Menakıpnamelerde bir araya getirilen menkıbelere konu olan olaylarda farklı kişiler söz konusudur. Kişiler arasında geçiş “didi, dimiş, dimişdür, eydür” gibi sözlerle sağlanmaktadır. Örneğin, Akşemseddîn’in tabipliğindeki maharetinden bahsedilirken halifesi Mısırhoğlu Şeyh Abdurrahîm’in anlattığı menkıbede “şeyh tabîblerden sordu ki bunun marazı ne marazıdır eyitdiler filân marazdur şeyh eyitdi buna sersâm ‘ilâcı gerekdür tabîbler bunun marazı ol degüldür didiler ‘âkıbet incinüp siz ‘ilâc eylen diyüp gitdiler şeyh ‘Abdurrahîm eydür Akşemseddîn’ün bu cür’etinden mütehayyir oldum zirâ marazun ahvâline tamâm vâkıf olmadı sanurdum” (v. 123a) diyerek verilen ara sözdeki “eydür” ifadesi menkıbenin kişileri arasında geçişi sağlamıştır.

2.4. Anlatıda İleriye Gönderme

Anlatıcı bir menkıbeyi anlatırken durumla ilgili başka bir menkıbeye ara söz kullanarak atıfta bulunur ve böylece anlatı zamanında ileriye bir gönderme yapılmış olur.

123b’de geçen “sultân Mehemed hânın İslambol fethinde virdiği mâl ve emlâki kabûl eylemedi *beyân olunsa gerek inşâ’allahu te’âlâ*” ara sözü ileride bu hadisenin ayrıntısına yer verileceğini bildirir. 126a’ya gelindiğinde İstanbul’un fethinden sonra söz konusu hadisenin anlatıldığı görülür. Anlatıdaki bu ileriye gönderme menakıpname okuyucusuna/dinleyicisine menakıpnamenin ilerleyen bölümlerinde anlatılacak menkıbelere dair fikir vermektedir. Ayrıca okuyucunun/dinleyicinin merak duygusunu uyandırdığı da kabul edilebilir. İncelenen metinde bu işlevde tek örnek tespit edilmiştir.

2.5. Anlatıyı Genişletme/Uzatma

Ara sözlerin anlatıdaki işlevlerinden biri anlatıyı genişletmeleri, uzatmalarıdır. Bu genişletmeler metni anlamlandırmaya ve metnin ayrıntısına inmeye imkân tanımaktadır (Aktulum 2004: 117). Ara sözler ana temayı zenginleştirir ve kahramanın hayatıyla ilgili önemli bilgiler içerir (Urbanowicz 2013: 222). Metinde açıklama işlevinde ara sözlerle anlatılan olay, durum, kerametler ve şahıslar hakkında bilgi verilmekte, açıklamalar yapılmakta böylece anlatı genişlemektedir.

Menakıpnamenin başında yazarın/anlatıcının kendisini tanıtırken verdiği menkıbe eserin konusu dışında olması itibarıyla ara sözdür ve anlatıyı genişletmiştir: “rivâyet olunur ki Cemâl-i Mûsilî rahmetu’l-lâhi ‘aleyh kemâl-i cidd ü cehdle bezl-i mâl ü câh idüp resûlu’l-lâh sallâ’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem hazretlerinin ravza-i mübârekeleri civârında bir kabir yiri buldı ihvânına vasiyyet eyledi kim kabrim üzerine bu âyet-i kerîmeyi....” (v. 120b).

Esere konu olan şahıslara dair verilen bilgiler de anlatıyı genişletmiştir. Bunlardan biri Akşemseddîn’in babası Şeyh Hamza hakkındaki bilgidir. Anlatıcı; Akşemseddîn’in soyu, doğum tarihi, doğum yeri, babası, Şam’dan Anadolu’ya göç, Amasya Kavak nahiyesine yerleşmelerini (v. 120b-121a) anlatırken babası Şeyh Hamza’nın niteliklerinden bahsetmeye başlar. Şeyh Hamza’nın “Kurt Boğan” lakabını alışımı (v. 121b) anlatarak hem Şeyh Hamza hakkında bilgi vermiş hem de hikâyeyi genişletmiş olur.

Akşemseddîn’in lakabı ve adından bahsedilirken kullanılan ara sözle “diyâr-ı ‘Arabda Ahmed Şemseddîn didikleri gibi Muhammed Şemseddîn dahi didiler” (v. 124b) diyerek bilgi verilmiştir. Bir başka yerde de Akşemseddîn’in tacir komşusunun âlim olan küçük oğlu Seferşah’ın düştüğü dalaleti anlatırken geçen “karkaf” kelimesi ile ilgili kullanılan ara sözle açıklama yapılmıştır: “...ol zamânda yeniçeriye karkaf diyü lakab söylerlerdi ve *karkafdan murâd hamrdur*” (v. 127a-b).

Akşemseddîn’in Göynük’e yerleşmesi anlatılırken zamanda geriye gidilerek Akşemseddîn’in otuz yıl önce Göynük’e uğradığında Gölözü denilen mevkide bir gece konakladığı, buradan çok hoşlandığı söylenir. Ardından zaman çizgisi tekrar ana döner ve okuyucu/dinleyici otuz yıl sonra Akşemseddîn Göynük’e tekrar geldiğinde kendisine söz konusu mevkiin bağışlandığını öğrenir. “...Göynük kasabasında temekkün oldu bir gün bir sipâhî geldi şeyhe bir mikdâr milke yer bağışladı şeyh ol yerün üzerine vardı göricek tepessüm eyledi tepessümden su’âl eylediklerinde seyâhat iderken kalbimün meylî vâki‘ olan yer ancak diyü cevâb virdi” (v. 122b). Böylece Akşemseddîn’in bir davranışı açıklanırken hikâyeye genişlemektedir.

Eyüp Ensârî’nin mezarının bulunuşunun anlatıldığı bölümde Ebû Eyüp Ensârî’nin İstanbul seferine yer verilir. Anlatıcının burada Eyüp Ensârî’nin Emevî halifesi Muâviye döneminde Yezîd’in kumandasındaki İslam ordusunda gazaya gelmesinin okuyucunun/dinleyicinin zihninde şüpheye yol açmaması için yaptığı açıklama anlatıyı genişletir: “Ebû Eyyûbun Yezîd ile küffâra gazâyâ geldiği ta‘accüb olunmasun zîrâ Yezîd’ün tугyân ve ‘isyânı Kostantiniye’ye geldikten on yıldan sonra oldu zîrâ Mu‘âviye sittîn senesinde vefât eyledi Yezîd babası Mu‘âviye yirine oturup hazret-i Hüseyin’ün katline mübâşeret eyledi, la‘netullâhi ‘aleyhi ve ‘alâ men katelehu ve rızâ-yı bikatlihi” (v. 126b).

Bulunan mezarın Eyüp Ensârî’ye ait olduğunun işareti olarak Eyüp Ensârî’nin vefatına dair Akşemseddîn’in şunları söylediği nakledilir ve böylece bir taraftan açıklama yapılırken diğer taraftan anlatı genişletilmiş olur:

“alâmet-i zâhirisi oldur ki *Ebû Eyyûb defn olındığı gice bir ehl-i riyâzet ruhbân peygamber ‘aleyhisselâm hazretleri ol ruhbâna müslümân olmak murâd eyledi ve benüm ashâbumdan Ebû Eyyûb Ensârî falân mevzi’de defn olındı diyâr-ı gurbetde anı bî-nişân eyleme didi ol ruhbân uyandı kalbi nûr-ı îmânile toldı eşhedü en lâ ilâhe illâllâh ve eşhedü enne Muhammeden ‘abduhu ve rasûluhu didi îmân lezzetini tatdı şevk ve safâsından sabâh olmadın kal’a burcına çıkdı ol işâret olinan semte nazar*

eyledi kabr-i şerîf olunan yirde nûr gördi sabâh olıcak vardı kabr-i şerîfi buldı yüzün sürdi üzerine mezâr binâ eyledi ve kazarken kabr-i şerîfün kurbunda bir ayazma çıkdı” (v. 127a).

Abdurrahmân Câmî ile Hamdullah Hamdî'nin buluşmalarının anlatılırken Abdurrahmân Câmî'nin Anadolu'ya geldiğini kimseye duyurmadan Horasan'a geri dönmek için sebebi şöyle açıklanmıştır: “...geldiğini ve gitdiğini kimseye tuymadı *zîrâ sultân Bâyezîd bin Mehemed Hân hazretleri Mevlânâ Câmî hazretlerine nice def'a mektûblar gönderüp her konasına bin akçe vireyin ve envâ'-ı ri'âyet ideyin diyüp Rûm'a da 'vet eylediler anlar dahi veliyyü'n-ni 'metleri olan Horâsân pâdişâhu Hüseyin Baykara hazretlerini terk eylediler gelmediler zîrâ Hüseyin Baykara hazretleri gâyetde kadirşinâs ve ehl-i ma'rîfet idi ve zerâfetde ve letâfetde nazîri yog idi”* (v. 137a-137b).

İbrahim Tennûrî'nin, Evlek'te bulunan Akşemseddîn'in yanına giderken Tokat'tan dolanmasının sebebi bir ara sözle “.... *ol zamânda Karamanoglu gavgası var idi şeyh İbrâhîm Tokad'dan tolaşdı”* (v. 134a) denilerek açıklanır.

Anlatıcının ara sözler vasıtasıyla şahsi görüşlerini bildirmesi de menakıpnameyi genişletmiştir. Menakıpnamede anlatıcının şahsi görüşlerini bildiren ara sözlerden bir kısmı eserde adı geçen şahsiyetlerin övgüsü içindir. Örneğin Abdurrahmân Câmî'den bahseden anlatıcı “Mevlânâ 'Abdurrahmân Câmî'nün tasnîfâtını ve eş'ârını okuyup fehm idüp ana muhabbet-i sâdik ve 'âşık olmayan kimseye insân dinilmek câ'iz olmaya” (v. 137b) diyerek edebî cephesini öne çıkarmıştır. Hamdullah Hamdî'nin bir tasavvuf risalesinden bahsederken de “gözler görmedik kulaklar işitmedik 'acâib kütüb-i kadîme bulup nakl ve derc eylemişdür” (v. 138a) diyerek mübalağa yoluyla şahsi görüşlerini bildirir. Hamdullah Hamdî'nin oğlu Zeynî Çelebi'nin niteliklerinin üstünlüğünü ifade etmek için “bir kimsenin babası Hamdî ve dedesi şeyh Şihâbeddîn-i Sühreverdi ve cedd-i a'lâsı hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk radiyallâhu 'anha ola anı kim ta'rîf ve tavsîf idebile” (v. 138b) diyerek şahsi görüşünü bildirmiştir.

Başgöz'e göre ara sözler anlatıcının kişisel değerlerini yansıtsa da geleneksel toplumda toplumsal olanla kişisel olanın birbirinden kolaylıkla ayrılamayacaktır; dolayısıyla toplumsal değerleri tanımada ara sözler kaynak değeri taşımaktadır (1986b: 111). Aşağıda verilen şahsi değerlendirme niteliğindeki ara sözler her ne kadar anlatıcının kendi değerlendirmeleri olsa da aynı zamanda toplumsal kabullerdir.

Akşemseddîn'in vefatının anlatılırken halifesi Şeyh Abdurrahîm'le ilgili bir menkıbeye yer verildikten sonra “el-'uhdetü 'ale'r-râvî” (v. 124b) ara sözünü kullanan anlatıcı (Enîsî) menkıbede anlatılanın gerçek olup olmadığının sorumluluğunu menkıbeyi nakledene yüklemek için şahsi görüşünü ifade etmiştir. “Sorumluluk nakledene aittir” şeklinde ifade edebileceğimiz bu tavır toplumsal bir tavidir.

Eyüp Ensârî'nin mezarının bulunuşunun anlatıldığı bölümde Emevî halifesi Yezîd'den bahsedilirken hazret-i Hüseyin'in katline değinilir ve anlatıcı Yezîd için şu şahsi değerlendirmede bulunur: “... Yezîd babası Mu'âviye yirine oturup hazret-i Hüseyin'ün katline mübâşeret eyledi, *la 'netullâhi 'aleyhi 'alâ men katelehu ve rızâ-yı bikatlihi.*¹³” (v. 126b). Anlatıcının, Yezîd hakkındaki hükmünün şahsi olmaktan öte toplumsal bir yargıyı yansıttığı söylenebilir.

¹³ “Allah'ın laneti onu öldürenin ve ölümüne razı olanın üzerine olsun.”

Menakıpnamenin yazarı Enîsî'nin şahsi görüşlerinden başka sözlü bir kaynaktan derlenen menkıbelerin anlatıcılarının şahsi görüşleriyle de karşılaşılmaktadır. Akşemseddîn'in Murat Han'ın kazaskeri Süleyman Çelebi'nin hastalığını tedavi ettiğinin anlatıldığı menkıbenin kaynağı halifesi Mısırlıoğlu Şeyh Abdurrahîm'dir. Bu menkıbede “şeyh ‘Abdurrahîm eydür *Akşemseddîn*'ün *bu cür*'etinden *mütehayyir oldum zîrâ marazun ahvâline tamâm vâkıf olmadı sanurdum*” (v. 123a) diyerek verilen ara söz menkıbenin anlatıcısı Mısırlıoğlu Şeyh Abdurrahîm'in Akşemseddîn'in teşhisi karşısındaki şahsi değerlendirmesidir.

Anlatıcının kendi hakkındaki söylemleri ve serzenişlerini yansıttığı ara sözler de anlatıyı genişletir. Anlatıcı, ara sözler vasıtasıyla kendi özelliklerini aktarabilir. Bu yolla anlatıcının kimliği ve kişiliğine dair bilgi ve fikir edinilebilmektedir. Aynı zamanda anlatıcının meselelere doğrudan müdahalesine de izin verir.¹⁴ Menakıpname yazarı Emîr Hüseyin Enîsî, eserin konusu ve yazılış sebebini anlatırken “bu fakîr ve zelîl, hakîr ve ‘alîl, Emîr Hüseyin Enîsî” diyerek kendisini tanıtmakta ve “bendeni bî-refte-i ashâb-ı kehf gibi zümre-i evliyândan mahcûb ve mehcûr eyleme” (v. 120b) diyerek dua talep etmektedir. Böylece okuyucuya eserin yazarının kim olduğu da söylenmiş olur. Yazar/anlatıcı birkaç yerde okuyucuya/dinleyiciye kendini hatırlatır. Bunlardan biri kendisinin şahit olduğu bir durumu anlatmak içindir. Burada kendisinden “câmi‘ü'l-menâkıb Emîr Hüseyin Enîsî” (v. 123a) diye bahsederek aynı zamanda menkıbeleri bu eserde bir araya getirenin kendisi olduğunu okuyucuya hatırlatmış olur. Kendinden bahsettiği bir başka yer ise menkıbelerden birinin merkezinde bulunmasıdır. Enîsî, Akşemseddîn'le tacir komşusu arasında geçen menakıpta söz konusu tacirin torunlarından. Enîsî burada da “menâkıbı cem iden Emîr Hüseyin Enîsî” (v. 129a) ifadesiyle eser sahibi olarak kendisini bir kere daha hatırlatmış olur. Adını kullanmadan menakıbın yazarı olduğundan bir kere de “câmi‘-i hâze'l-menâkıb” (v. 138b) diyerek bir menkıbenin sözlü kaynağı olarak kendisini gösterirken bahseder.

Tasavvufî gelenekte kişi kendinden fakir, hakir, zelil gibi ifadelerle bahsetmektedir. Söz konusu ifadeleri Enîsî'nin de eserin başında “fakîr ve zelîl, hakîr ve ‘alîl” (v. 120b) diyerek kendisini tanıtırken kullandığı görülmektedir. Eser, Enîsî'nin Zeynî Çelebi'nin vefatı için yazdığı tarihle bitmektedir. Yazar/anlatıcı “türâb-ı akdâm-ı ahbâb-ı evliyâ' za'îf ü nahîf seyyid Hüseyin gedâ” (v. 138b) ifadeleriyle eserin sonunda hem kendisini hatırlatmakta hem de geleneğe uygun olarak kendi vasıflarını ortaya koymaktadır.

Menâkıb-ı Akşemseddîn'in incelenen nüshasındaki ara sözler genel itibarıyla anlatıyı genişletme rolündedir. Anlatıcının kişisel tercihinin bağlı olarak ve kendi fikirlerini, duygularını daha iyi anlatmak, açıklamalarını desteklemek için kullandığı ara sözlerden bazıları atasözleri, fıkra, efsane, halk şiiri, sözlü ve yazılı kaynaklardan yapılan alıntılardır (Başgöz 1986b: 101). Menakıpname yazıcısının metne dâhil olduğu yerlerde kullandığı şiir, ayet, hadis ve sözler aynı zamanda metinlerarasılığın örnekleridir. Yazar/anlatıcı bahsettiği bir durumu desteklemek, güçlendirmek, pekiştirmek, örnek vermek, kaynak göstermek, delil göstermek ve açıklık getirmek için şiir, söz, ayet, hadis ve dua mahiyetinde kalıp ifadelerle yer vermiştir. Bu ara sözlerle anlatı

¹⁴ Örneğin Görkem'in (2000: 147-148) incelediği hikâyelerde “kendine sitem ve hayıflanma” niteliğindeki ara sözlerin çok az bulunması “anlatıcının hikâyesini söylerken, kendisini meselelere doğrudan karıştırmadığını” dandır.

genişlerken okuyucunun/dinleyicinin dikkati de uyanık tutulmuş olur. *Menâkıb-ı Akşemseddîn*'deki bu tip ara sözleri şu şekilde gruplandırmak mümkündür:

a. Şiirler

Akşemseddîn'in eserlerinden bahsederken "lev kara'e's-sâhiru bi savti tahzîre lizâbin / ve lev irtebet iblîsu fî meclisihi litâbin"¹⁵ (v. 120b) denilerek bir beyte yer verilir. Bu beyitle Akşemseddîn'in üstünlüğü dile getirilir.

Menakıpnamenin yazarı Enîsî eserin başında kendisi için dua isterken şu beyte yer vererek içinde bulunduğu duygu durumunu ifade etmiş olur: "şî'r rehî nemîbârem ve çâre-i nemîdânem / bahr-i mahabbet-i merdân-ı müstakîm"¹⁶ (v.121a)

Akşemseddîn'in, Seferşah'ı irşad için halifesi Şeyh İbrahim'e gönderdiği menkıbede İbrahim Tennûrî'nin *Gülzâr* adlı eserinde bu hadiseye işaret ettiği beyit verilerek menkıbe doğrulanır: "dimiş ol bir 'azîze yort ana var, / sana 'ilm-i ledünnî kıla tekrâr" (v. 129a).

Akşemseddîn'in vefatı anlatırken oğlu Hamdullah Hamdî'nin *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisinde bu hadiseden bahsettiği beyitlere "şeyh-i müşâr-ileyhün oğlu Hamdî sebab-i te'lîf-i kıssa-i Yûsuf 'aleyhi's-selâmda dimişdür" (v. 124b) denildikten sonra yer verilir.

b. Sözler

Yazar eseri kaleme alma sebebini 10. yüzyılda yaşayan Şeyh Mahfûz'un sözüne yer vererek gerekçelendirmiş olur: "kemâ kâle's-şeyhü'l-Mahfûz rahmetullâhi 'aleyh lâ tezini'l-halka bi mîzânike vezni nefseke bi mîzânike'l-murâkibîne li na'leme fazlehüm ve iflâsike"¹⁷ (v. 120b).

c. Ayetler

Enîsî'nin kendisini tanıtırken verdiği menkıbede "ve kelbühüm bâsitun zirâ 'ayhi bi'l-vesîdi"¹⁸ (v. 120b) ayeti geçmektedir. Bu ayetle anlatıcı kendini "Ashâb-ı Kehf"ın köpeğine benzeterek peygamber karşısındaki değersizliğini ve peygamberin hizmetkârı olduğunu anlatmak istemiştir.

Akşemseddîn'in Hacı Bayram rehberliğinde geldiği nefis mertebeleri anlatıldıktan sonra "ve enne'l-fazla bi yedi'l-lâhi yü'tîhi men yeşâ'u vallâhu zû'l-fadli'l-'azîm"¹⁹ (v. 122a) ayetiyle söz konusu durum desteklenmiş olur.

¹⁵ "Sahire yani büyücüye bağırır toz olur erirdi./ İblis meclisinde bağlansa günahlarından döner, el çekerdi."

¹⁶ "Allah yolunda olanların muhabbetine yönelmekten başka bir yol bulamıyorum ve bir çare bilmiyorum."

¹⁷ Şeyh Mahfûz'un dediği veçhile, mahlûkatı kendi aklının ölçüsüne vurma. Seni daima gözetip duran melekût ehlinin ölçüsüyle tart ki onların faziletini ve kendinin müflisliğini göresin.

¹⁸ "...Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmaktaydı..." (Kehf/18, <https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/>), [Erişim: 02.06.2023].

¹⁹ "Ve bütün lütfun Allah'ın elinde olup onu dilediğine verdiğini bilsinler. Allah büyük lütuf sahibidir." (Hadid/29, <https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/>), [Erişim: 01.06.2023].

Akşemseddîn'in torunu Abdülkâdir Çelebi'nin uzlet ehli olduğuna dair bir menkıbe anlatılırken "felâ tak'ud ba'de'z-zikrâ ma'a'l-kavmi'z-zâlimîn"²⁰ ile 'amel eyledi" (v. 135a) denerek söz konusu tavrının sebebi bir ayete dayandırılır ve davranışına açıklık getirilmiş olur.

d. Hadisler

Yazar, kısa tuttuğunu söyleyip eserin hacmine dair bilgi verirken şu hadisle gerekçesini ortaya koymuş olur: "alâ tarîki'l-ihstâr bil 'alâ nehci'l-ihstâr zîrâ ihtisâr mesnûndur kemâ kâle'n-nebiyyi sallâllâhu 'aleyhi ve sellem *ûtûtü cevâmi'i'l-kelimi ve uhtesira li'l-kelâmi ihtisâran*"²¹ (v.120b).

İstanbul'un fethinin mümkün olamayacağını söyleyen âlimler delil olarak bir hadis naklediler: "hadîs-i şerîf nakl eylediler ki..." (v. 125a).

Oğlu Sadullâh Çelebi'nin Akşemseddîn'in sandukasının üzerine yazdığı, "izâ tehayyartüm fi'l-umûri fe'ste'înû min ehli'l-kubûr"²² (v. 134b) hadisi verilerek söz konusu bilgi delillendirilmiştir.

e. Dualar

Menakıpnamede Hazret-i Muhammed; Hazret-i Ali; sahabeler; Hâmid-i Kayserî; Hacı Bayram ve halifeleri; Akşemseddîn, halifeleri, oğulları ve torunlarından bahsedildiğinde adı geçen şahsa hitaben ve Akşemseddîn'in silsilesi verildikten sonra dua sözleri kullanılmıştır. Bu sözlerden bazıları şunlardır:

"şeyh Mehemmed Akşemseddîn *kaddesallâhu sirrahu'l-'azîz*" (v. 120b)

"kendüler sünnet üzre yatup teslim-i cân-ı pâk eyledi *rahmetullâhi 'aleyhi rahmeten vâsieten*" (v. 124b)

"hazret-i 'Alî *radiyallâhu 'anhdan*" (v. 126b)

"*keremallâhu vechehu ve hüve ehaze min resûlullâhi sallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve 'alâ âlihi ve ashâbihi ecma'in ve sellimi teslimen*" (v. 131a)

"Akşemseddîn *kuddise sirruh ...*" (v. 131a)

"şeyh Hacı Bayram *kaddase sirrahu'l-'azîz*" (v. 132b)

"mezbûr Sa'dullâhun oğlu 'Abdülkâdir Çelebi *rahmetullâhi 'aleyhimâ*" (v. 134b).

"Fazlullâh...merhûmun vefâtıoldı *rahmetullâhi 'aleyhi rahmeten vâsi'an*" (v. 136a).

Yukarıda bahsedildiği gibi esere başlarken, eseri bitirirken ve farklı durumlarda dualara yer verilmiştir. Örneğin; Akşemseddîn'in oğlu Nûrülhüdâ'nın kabri başında yapılan yağmur dualarında yağmur yağdığına dair anlatılan menkıbede "bi-iznillâhi te'âlâ" (v. 137a) geçmektedir. Yine farklı

²⁰ "Ayetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar kendilerinden uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma." (En'âm/68, <https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir>, [Erişim: 01.06.2023].

²¹ "Gereksiz ayrıntılara pek girmeden kısaca yazıldı. Zira sözün güzelliği kısa oluşundadır." (Söz bana gerçekten kısa tutulmuştur/ ihtisar edilmiştir).

²² "Herhangi bir işte daralıp hangisini yapacağım diye tercihte bulunamazsanız kabir ehlerinden yardım isteyiniz."

menkıbelerde niyet, şükür bildiren “inşâ'allâhu te'âlâ” (v. 123b, 125b, 129a), “inşâ'allâh” (138a), “bi-hamdillâh” (v. 130a) ifadelerine yer verilmiştir.

f. Vakıfname ve İrşatname

İncelenen menakıpnamede vakıfname türünde bir metin de yer almaktadır. Akşemseddîn'in yazdığı “Vakıfnâme” (v. 130a-b) metni doğrudan anlatıyla ilgili olmaması itibarıyla bir ara sözdür. Menakıpname yazarı Enîsî, Akşemseddîn'in elinden çıkan bu metni ekleyerek anlatıyı genişletmiştir: “Akşemseddîn kendü hatt-ı şerîfleriyle vakıfnâme yazmışlar ol mübârek hatt-ı şerîfun sûreti nakl olındı ki bu vechile yazmışlar...” (v. 130a).

Bu vakıfname metninde Akşemseddîn'in de ara söz kullandığı görülür. Bu iki ara sözden ilki delil gösterir, diğeri şahsi görüş bildirir:

“şeyh Ebû Sa'îd Ebû'l-Hayr demiş ki *nahnu ma'âşiru'l-meşâyih lâ nûrisu*²³” (v. 130b)

“geldik ‘uryân gittik uryân *mine'l-eyni ile'l-eyni ve mâ'l-hâsilu fi'l-beyni*²⁴” (v. 130b)

Enîsî, Akşemseddîn'in bir kitap arkasına kendi el yazısıyla yazdığı tarikatın irşat usulünü de menakıpnameye kaydetmiştir: “Akşemseddîn kuddise sırruh bir kitâb arkasında kendü hatt-ı şerîfleriyle yazmışlar...” (v. 131a).

2.6. Anlatıyı Daraltma/Kısaltma

Menâkıb-ı Akşemseddîn'de daraltma/kısaltma diyebileceğimiz işlevde kullanılan ara sözler de bulunmaktadır. Anlatıcının menakıpnamede geçen bazı şahıslar hakkında daha fazla bilgi ve menkıbeye yer verilebilecekken bundan kaçındığı görülür. Bu tavrın Yıldırım'ın ifadesiyle “Sözün uzununun kısa edilmesi, kısanın uzuna tercih edilmesi Türkler arasında yaygın bir alışkanlık” (2002: 161) olmasına bağlanabilir. Aşağıda gösterilen bu ara sözler anlatıcının “söz”, “konuşma”, “anlatı”ya dair şahsi görüşlerini de içermekle beraber bu tavır kültürel bir tavidir.

Enîsî, metnin başında eseri tanıtırken “şeyh Mehemed Akşemseddîn kaddesallâhu sırrahu'l-'azîz hazretlerinin ba'zı menâkıb ve ahvâlleri tahrîr ve ba'zı kelimât ve makâlleri tastîr olındı '*alâ tarîki'l-ihtisâr bil 'alâ nehci'l-ihtisâr*²⁵ *zîrâ ihtisâr mesnûndur*” (v.120b)” diyerek anlatının hacmi hakkında okuyucuyu bilgilendirmiş, ara söz kullanarak anlatıyı kısa tuttuğunu belirtmiştir. Bu ara söz kurguda daraltma işlevindedir. Anlatıcı başka yerlerde de aynı şekilde daraltma yoluna gitmiştir. Akşemseddîn'in torunu Abdülkadir Çelebi'den bahsederken, “merhûmun menâkıbı çokdur lâkin ihtisâr eyledik” (v. 135b); Akşemseddîn'in oğlu Fazlullâh Efendi bahsinde, “bunun ahlâkı ve evsâfi ve kerâmâtı ve hikâyâtı ayru kitâb olmağa muhtâcdur” (v. 136a); Hamdullah Hamdî'yi anlatırken “merhûm Hamdî Çelebi'nün menâkıbı ve kerâmâtı çokdur biz muhtasar kılduk bu kitâba tahammül eylemez müstakil kitâb olmağa muhtâcdur” (v. 138a); Hamdullah Hamdî'nin oğlu Zeynî Çelebi için “ahlâk-ı hamîdesi zikr olınsa ve ba'zı ahvâli şerh olınsa ve ba'zı kerâmâtı beyân olınsa bir cild müstakil kitâb olurdu” (v. 138b) ara sözleriyle anlatıyı kısaltmıştır.

2.7. Anlatıyı Güncelleme

²³ “Biz, şeyhler topluluğu, miras bırakmayız.”

²⁴ “Mekândan mekâna, ikisi arasında meydana gelen nedir?”

²⁵ “Gereksiz ayrıntılara pek girmeden kısaca yazıldı.”

Ara sözlerin bir işlevi de güncellemedir. Menkıbelerin zamanı ile menakıpnamenin zamanı arasında bağlam farklılığından kaynaklanan durum ara sözler aracılığıyla kapatılır. Menkıbelerin vaka zamanı, anlatma zamanı ile menakıpnamenin yazma, okuma/dinleme zamanı farklıdır. Başgöz'ün ifadesiyle “kültürel boşluk” yarattığını söyleyebileceğimiz bu zaman farkı ara sözlerle “hikâyedeki bilinmeyeni bilinen, mantıksız mantıklı, anlamsız açık ve net, inanılmazı inanılır, kabul edilmezi kabul edilebilir yapmak suretiyle, bu boşluğu dolduran bir köprü” oluşturularak kapatılır. “Sadece bu şahsi ifadeler yoluyla; geçmiş, günümüze uygun hale gelir” (Başgöz 2001: 94). Görkem de (2000: 145) anlatıcının ara sözler vasıtasıyla “itibari zamanla şimdiki zaman arasında irtibat kurduğunu” söyler.²⁶ Ara sözler, metnin oluşturulduğu dönemden sonraki nesiller tarafından anlaşılmasını sağlar ve “kurgudaki olayların oluşum bağlamını ortaya” koyar (Duman 2019: 17).

Anlatıcı geçmişe dair anlattığı olayları, bahsettiği yerleri ara söz kullanarak kendi zamanına, menakıpnamenin yazılış zamanına dolayısıyla güncel zamana taşımaktadır. Bu yolla aynı zamanda gerçeklik ve inanılabilirliği de sağlamaktadır.²⁷ Anlatıcı bu durumda “geçmiş ve hali kaynaştırma konumunda”dır (Başgöz 1986b: 99). Okuyucu/dinleyici ara sözlerle geçmişe ait bir vakianın hâldeki durumundan haberdar olur. Ara sözler bahse konu olan durumu, zaman ve mekânda takibe imkân verir. Menkıbelerin güncellenmesini sağlayan ara sözler aynı zamanda anlatıcının/yazarın menkıbeleri gerçek kabul ettiğini ve okuyucunun/dinleyicinin de gerçek kabul etmesini sağlamaya çalıştığını göstermektedir.

Metinde ara sözler aracılığıyla şuralarda güncellemelerle karşılaşırız:

Akşemseddîn'in babası Şeyh Hamza'nın “Kurd Boğan” lakabını alışı anlatıldıktan sonra: “şimdi ol diyârda bu adla meşhûrdur” (v. 121b).

Akşemseddîn'in Beypazarı'ndan sonra yerleştiği Evlek için: “elân şeyhün anda ebnâsı ve evlâdı vardır” (v. 122b).

Akşemseddîn'e Mehmed Han'ın kızının tedavisinden sonra verilen Beypazarı'ndaki piriñç tarlalarından bahsedilirken: “elân ol mezra'a şeyhün ebnâsınun elindedür” (v. 123b).

Akşemseddîn'in İstanbul'un fethinin ardından vakit geçirdiği ve mescit yapılan mahalden bahsedildikten sonra: “elân ol mahallaye şeyh Akşemseddîn mahallesi dirler” (v. 126a).

Sultan Mehmed'in cami ve tekke yapmaları için Göynük'e gönderdiği mimarların, Akşemseddîn sadece çeşme yapmalarına razı olduğundan, yaptıkları çeşmeyle ilgili olarak: “ol çeşme elân ol târîh ile mevcûddur lâkin harâba müteveccih olmuşdur” (v. 127b).

Gözleri görmeyen bir kızın gözlerinin Akşemseddîn'in ruhaniyeti bereketine bağlı açıldığının anlatıldığı menkıbede: “hâlâ ol kızın Göynük'de evlâdları vardır” (v. 131b).

²⁶ Aziz Kılınç (2006), bir anlatıda kullanılan ara sözlerin atasözü, deyim, fıkra gibi halk edebiyatı türlerinden başka geleneksel spor ve oyunlar, halk ilaçları, inanışlar gibi çeşitli folklor ürünlerini geleceğe taşıdığı üzerinde de durur. Bu yönüyle ara sözler metnin kurgusu dışında kültürel unsurları güncel zamana taşıyarak kültürün sürekliliğine katkı sağlar. *Menâkıb-ı Akşemseddîn* de bu anlamda işlevseldir.

²⁷ Yayın (2007: 287), ara sözlerin destanın icra bağlamında anlatıcı ve dinleyenler tarafından “gerçek olarak yorumlandığını” gösterdiklerini söyler.

Evlek'te bulunan bir pınardan bahsedilirken: “*elân Nûrülhüdâ punarı dirler*” (v. 136b).

Akşemseddîn'in hekimlikteki yetkinliğini anlatırken; “*hikâyet olunur ki gezdiği yerlerde ağaçlar ve taşlar ve otlar ve sâ'ir eşyâ ve hayvânât ana söylerdi kasaba-i Göynik'de mu'temedü'n-'aleyh bir kimesne câmi'ü'l-menâkıb Emîr Hüseyin Enîsî'ye Göynik etrafında bir ufacak yapraklu ot gösterdi işbu ot Akşemseddîn'e söyleyüp zahîr marazına şifâ var dimiş idi*” (v. 123a).

Göynük'te bulunan bir su kaynağı etrafında yaşanan menkıbeyi anlatırken, “*Akşemseddîn'ün evinün üst yanında bir bunar vardur barmak mikdârı sudur lâ yenkatı' akar nümâyende lezîz sovk sudur adına şeyh Hızır bunarı dirler*” (v. 137b).

Ara sözlerle güncellemenin bir şekli de bazı menkıbelerde adı geçen şahısların mezarlarının bulunduğu yerlerin kaydedilmesidir: “*şeyh Şâmî ki adı Hamza'dur Rûma tâbî' Keskin nâm karyede yatur ve Mısırlıoğlu şeyh 'Abdurrahîm ki sâhibîn-i Karahisâr'da yatur Vahdet-nâme sâhibidür ve şeyh Muslihuddîn ki 'Attâroğlu dimekle ma'rûfdur İskilîb'de yatur cümle halvetde idiler*” (v. 133a).

“*mezbûr Sa'dullâh Çelebi sekiz yüz toksan yidi târîhinde vefât eyledi kabri Göynik'dedür ve mezar-ı şerîf içinde kible cânibindedür*” (v. 134b)

“*...kabr-i şerîfleri Akşemseddîn mezârının taşrasında kible cânibindedür*” (v. 136a)

“*...üç mezâr-ı şerîfün ortadaki anlar gerek*” (v. 136a)

“*...kabr-i şerîfleri Evlek karyesinde*” (v. 136a)

Yukarıdaki ara sözlerle anlatıcı bilgi vererek, açıklama yaparak, şahit göstererek geçmiş yaşanan zamana taşımaktadır. Böylece sözlü gelenekte teşekkül eden menkıbelerin yazıya aktarılmasıyla anlatının bağlamından kaynaklanan zaman farkı güncellenmiş olur. Kullanılan “şimdi”, “elân”, “hâlâ” zarflarıyla ve “ki” bağlacıyla hâlihazırdaki mekânlardan ve şahıslardan bahsedilerek bir taraftan da menkıbelerin gerçekliği ve inanılabilirliği kuvvetlendirilmiştir.

3. Ara Sözlerde Kalıplaşma

Menakıbnamelerde yer verilen şiir, ayet, hadis ve başkalarına ait sözler gibi ara sözlere ve bu sözlerden sonra asıl konuya geçiş kalıp sözlerle sağlamaktadır. Menkıbelerin yazılı bağlama aktarılmasıyla böyle bir ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Ara sözün kullanımından önce ve sonra yer verilen kalıp ifadelerle okuyucu/dinleyici bir açıklama, bilgi, bir örnek vb. gibi ara söze yer verileceğini ve ara sözün ardından ise ana konuya geri döneceğini anlar. *Menâkıb-ı Akşemseddîn*'de yazar/anlatıcı bazen ara söz öncesinde ve sonrasında kalıp ifade kullanmadan da doğrudan bir ayet ve nazma yer vermiştir. Örneğin 122a'da Akşemseddîn'in Hacı Bayram'a intisabından sonra aldığı eğitimle geldiği noktayı anlatırken “*ve enne'l-fazla bi yedi'l-lâhi yü'tîhi men yeşâ'u vallâhu zû'l-fadli'l-'azîm*” ayetine yer verir. Yine hemen ardından eserlerinden bahsederken doğrudan “*lev kara'e's-sâhiru bi savti tahzîre lizâbin / ve lev irtebet iblîsu fi meclisihi litâbin*” (v. 120b) beytine yer verir.

İncelenen metinde ara sözlerden önce bazı kalıp ifadeler kullanılmıştır. Manzum bir ibareye yer verilmeden önce “*şî'r*” (v.121a, 124a), “*dimişdür*” (v. 124b), “*buyurur ki*” (v. 129a) kullanılarak okuyucu/dinleyici hazırlanmıştır. Anlatıcı bir hadise veya meşhur bir şahıstan bir söze yer vereceği zaman da “*kemâ kâle*” (v. 120b) ve “*kâle*” (v. 134b) ibareleriyle, bir açıklama yapacağı zaman “*ya'ni*” (v. 135a), “*zîrâ*” (v. 123b, 126b, 137b) bağlaçlarıyla ara söze geçmiştir.

Bazen de kalıp ifadelerin ara söz olarak kullanıldığı görülür. Menakıpnamede Hazret-i Muhammed, Hazret-i Ali, Hâmid-i Kayseri, Hacı Bayram ve halifeleri; Akşemseddîn, halifeleri, oğulları ve torunlarından bahsedildiğinde tekrar edilen dualar bir ara sözdür ve bu ara sözler kalıplaşmıştır.

“şeyh Mehemmed Akşemseddîn *kaddesallâhu sirrahu*’l- ‘azîz” (v. 120b)

“ashâb-ı Resûlullâhdan *sallallâhu ‘aleyhi ve sellem*” (v. 125a).

“hazret-i ‘Alî *radiyallâhu ‘anhdan*” (v. 126b).

“şeyh Hâmid bin Mûsâ el-Kayserî *kaddesallâhu sirrahu*’l- ‘azîz” (v. 132a)

“şeyh Hâmid *kuddise sirrahu*” (v. 132a)

“şeyh Hacı Bayram *kaddase sirrahu*’l- ‘azîz” (v. 132b)

Hacı Bayram’ın müridleri sayıldıktan sonra; “*rahmetullâhi ‘aleyhim ecma ‘în*” (v. 132b).

“şeyh İbrâhîm bin sarrâf Hüseyin *rahmetullâhi ‘aleyhümâ*” (v. 132b).

“mezbûr Sa‘dullâh’un oğlu ‘Abdülkâdir Çelebi *rahmetullâhi ‘aleyhimâ*” (v. 134b).

“Abdülkâdir Efendi vefât eyledi *rahmetullâhi ‘aleyhi rahmeten vâsi ‘aten*” (v. 135b-136a).

“Fazlullâh...merhûmun vefâtıoldı *rahmetullâhi ‘aleyhi rahmeten vâsi ‘an*” (v. 136a).

Sonuç

Menâkıb-ı Akşemseddîn’i oluşturan menkıbeler, Enîsî tarafından sözlü gelenekten derlenerek bir akışa göre, başlangıcı ve sonu belli bir metin olarak düzenlenmiştir. İncelenen nüshada tespit edilen ara sözlerden bir kısmı sözlü icranın yazılı icrayı etkisiyle kullanılmıştır. Bir kısmı da menakıpnameler yazılı icra bağlamında bireysel ve toplu okumaya yönelik olarak kaleme alındığı için kullanılan ara sözlerdir. El yazması bir metin olan *Menâkıb-ı Akşemseddîn*’in kurgusunda ara sözlerin işlevsel olduğu görülmüştür. *Menâkıb-ı Akşemseddîn*’de ara sözler metnin kurgusuyla ilgili işlevlerine göre anlatıyı başlatma ve bitirme, menkıbelerin kaynaklarını bildirme, geçiş sağlama, zaman çizgisinde ileriye gönderme, genişletme, daraltma, güncelleme olarak tespit edilmiştir. Kullanılan ara sözlerin kurgudaki temel işlevi menakıpnameyi genişletmektir. Yazar/anlatıcı bahsettiği bir durumu desteklemek, güçlendirmek, pekiştirmek, örnek vermek, kaynak göstermek, delil göstermek ve açıklık getirmek için şiir, söz, ayet, hadis ve dualara da yer vermiştir. Bu ara sözler anlatıyı genişletirken okuyucunun/dinleyicinin dikkatini de uyanık tutar. Ara sözlerin kurgudaki önemli işlevlerinden biri de anlatıyı güncellemedir. Güncelleme, kurgudaki zaman farkını kapatırken bir taraftan da menkıbelerin gerçekliğini ve inanılabilirliğini kuvvetlendirmektedir.

Ara sözleri işlevleri itibariyle birbirinden tam olarak ayırmanın mümkün olmadığı da görülmektedir. Bir ara söz aynı anda birden fazla işlevde veya farklı yerlerde, farklı işlevde kullanılabilir. Örneğin bir ara söz anlatının kaynağını bildirirken aynı zamanda kişiler arasında geçiş de yapmaktadır. Ara sözlerin işlevlerini metinde kullanıldığı yer belirlemektedir.

Sözlü gelenekte ara sözler anlatı türüne, anlatıcıya ve dinleyiciye bağlı olarak şekillenmektedir. *Menâkıb-ı Akşemseddîn*’de anlatı türüne bağlı olarak ara sözlerin kullanımında ise en belirleyici olan

menakıpnamenin yazarıdır. Menakıpname yazarı sözlü gelenekten gelen ara sözlerin yanında yeni icra bağlamının gerektirdiği ara sözleri okuyucuyu/dinleyiciyi de göz önünde bulundurarak kullanır. Enîsî'nin Akşemseddîn'in yaşadığı ve türbesinin bulunduğu Göynük'te yaşaması, burada kadılık yapması, Akşemseddîn'in aile efradıyla yakınlığı Enîsî'yi menakıpnamenin en önemli kaynağı yaparken ara sözlerin şekillenmesinde de etkili olmuştur.

Sözlü bir anlatının her anlatışta az çok farklılaşması gibi el yazması metinlerin de her bir nüshasında müstensihlere bağlı olarak bazı farklılıklar görülmektedir. *Menâkıb-ı Akşemseddîn*'in incelenen nüshasında da metnin sonunda müstensihe ait istinsah tarihiyle müstensihin kendisi hakkında verdiği bilgi ve duadan oluşan ara söz yer almaktadır. Bu ara sözler, *Menâkıb-ı Akşemseddîn*'in tarihi süreç içinde icra bağlamına dair bilgiler içermektedir.

Ara sözlerin Türk anlatı geleneğinde farklı türlerde ve el yazması metinlerde özellikleri ve işlevleri belirlenmiştir. Bu çalışmada; menakıpname türünde ara sözler icra bağlamı ve kurgudaki işlevi açısından ele alınmış, ara sözlerin incelenen örnek nüshayla sınırlı olmak üzere menakıpname kurgusunda önemli olduğu görülmüştür.

Kaynaklar

- Aktan, Bilal ve Mustafa Güneş (2011). *Menâkıb-ı Akşemseddîn*. İstanbul: H Yay.
- Aktulum, Kubilay (2004). *Parçalılık/Metinlerarasılık*. Ankara: Öteki Yay.
- Altun, Işıl (2014). "Halk Hikâyelerindeki Olay ve Düşünce Aktarımlarında Digression'dan Yararlanma". *Turkish Studies*, S. 9 (3), s. 111-122.
- Aslan, Ensar (2006). "Türk Halk Hikâyeciliğinde Kullanılan Kalıp Söz Grupları ve Manzum Tasvirler". *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Ed. M. Öcal Oğuz ve Tuba Saltık Özkan. Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yay. s. 311-326.
- Austin, Norman (1966). "The Function of Digressions in the Iliad". *Greek, Roman and Byzantine Studies*, S. 7 (4), s. 295-312.
- Baltacı, Cahid (1990). "Akşemseddîn ve Yetiştirdiği İlim Çevresi". *Akşemseddîn Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Akşemseddîn Hazretleri Vakfı Yay. s. 21-26.
- Başgöz, İlhan (1986a). "Digression in Oral Narrative: a Case Study of Individual Remarks by Turkish Romance Tellers". *Journal of American Folklore*, S. 99 (391), s. 5-23.
- Başgöz, İlhan (1986b). "Sözlü Anlatım Türlerinde Konudan Sapmalar (Digression)". Çev. İlhan Başgöz. *Folklor/Edebiyat*, S. 14, 99-112.
- Başgöz, İlhan (2001). "Sözlü Anlatımda Ara Söz: Türk Hikâye Anlatıcılarının Şahsi Değerlendirmelerine Ait Bir Durum İncelemesi". Çev. Metin Ekici. *Millî Folklor*, S. 50, s. 86-104.
- Bayat, Fuzuli (2011). "Haşîye Metnin (Ara Söz ve Cümlelerin) Masal Anlatımında Rolü". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, S. 4(8), s. 5-14.
- Bayramoğlu, Fuat ve Nihat Azamat (1992). "Bayramiyye". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. s. 269-273.
- Cunbur, Müjgân (1993). "Akşemseddîn ve Göynük". *Türk Kültürü Araştırmaları Şükrü Elçin'e Armağan*, S. 29/1-2 1991, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. s. 77-104.

- Curtis, Paul M. (1993). "Byron's Beppo: Digression and Contingency". *The Dalhousie Review*, S. 73, s. 18-33.
- Çelik, Metin (2011). *Her Yönüyle Akşemseddîn Hazretleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. "Tefsir Kur'an Yolu Meali ve Tefsiri". *Kur'an-ı Kerim*, <https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/> [Erişim: 01.06.2023].
- Duman, Mustafa (2019). "Yapısal ve İşlevsel Bir Anlatı Unsuru Olarak Ara Sözler: Kutadgu Bilig Örneği". *Millî Folklor*, S. 124, s. 17-29.
- Enîsî. Menâkıb-ı Akşemseddîn. Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi. No. 37 Hk 1591/10. vr.120b.
- Eraslan, Kemal (1984). "Akşemseddîn'in Dinî Tasavvufî Şiirleri". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, C. 32, s. 11-85.
- Gaisser, Julia Haig (1969). "A Structural Analysis of the Digressions in the Iliad and the Odyssey". *Harvard Studies in Classical Philology*, S. 73, s. 1-43.
- Georges, Robert A. (1981). "Do Narrators Really Digress? A Reconsideration of 'Audience Asides' in Narrating". *Western Folklore*, S. 40, s. 245- 252.
- Görkem, İsmail (2000). *Halk Hikâyeleri Araştırmaları Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Gülerer, Salih (2013). "Türk Kültüründe Menâkıbnâmeler ve Menâkıbnâme Yazıcılığı". *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, S. 16, s. 233-262.
- Karagöz, Erkan (2022). "Tatar ve Başkurt Masallarında Ara Sözler". *İdil-Ural Araştırmaları Dergisi*, S. 4(1), s. 55-77.
- Karakaş, Ayhan (2014). "Çukurova Hikâyeli Türkülerinde Ara Söz Kullanımı". *Folklor/Edebiyat*, S. 78, s. 29-36.
- Kılcı, Ali (2021). *Akşemseddîn Hazretlerinin İzinde*. Ankara: Net Kitaplık.
- Kılınç, Aziz (2006). "Folklor Ürünlerinin Geleceğe Taşınmasında 'Arasöz'ün işlevi ve Köroğlu Destanı Örneği". *Folklor/Edebiyat*, S. 46, s. 403-428.
- Köprülü, Orhan (1951). *Tarihi Kaynak Olarak XIV. ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menakıbnameleri*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Köprülü, Orhan F. ve Mustafa Uzun (1989). "Akşemseddîn". *İslam Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. s. 299-302.
- Masattaş, Âdem (2019). "Arasözler Nasıl ve Neden Kullanılır? Köroğlu Destanı ve Behçet Mahir Örneği". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, S. 27, s. 690-703.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2010). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Oğuz, Öcal (2012). "Bir Sözlü Anlatım Tekniği Olarak Evliyâ Çelebi'nin Arasözleri". *Evliya Çelebi'nin Sözlü Kaynakları*, Ed. M. Öcal Oğuz ve Yeliz Özay. Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yay. s. 115-122.
- Öztürk, Özhan (20019). *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Phoenix Yay.

- Sılay, Kemal (1991). “Ahmedi’nin Osmanlı Tarihinde Arasöz (Digression) Tekniğinin Kullanımı ve İşlevi”. *Türkoloji Dergisi*, S. IX/1, s. 153-162.
- Şişman, Bekir (2006). “Kültür Aktarıcısı Olarak Meddahlar ve Meddah Behçet Mahir Örneği”. *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Ed. M. Öcal Oğuz ve Tuba Saltık Özkan. Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yay. s. 293-299.
- Taşköprülüzâde Ahmed Efendi (2019). *Eş-Şakâ’iku’n-Nu’mâniyye fî Ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye/Osmanlı Âlimleri*. Haz. Muhammet Hekimoğlu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yay.
- Tatcı, Mustafa (2022). *Akşemseddîn ve İlâhîleri*. İstanbul: H Yay.
- Tatcı, Mustafa ve Gülten Küçükbasmacı (2022). *Akşemseddîn Kitabı*. İstanbul: H Yay.
- Tosun, Necdet (2008). “Karaca Ahmed Hakkında Yeni Bir Kaynak ve Meçhul Kalmış Bilgiler”. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V Bildiriler*. Ed. Coşkun Yılmaz. C. II. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yay. s. 323-328.
- Türkmen, Fikret (2004). “Dede Korkut Hikâyelerinde Ara Sözler (Digressions)”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1s. 998/1. Ankara: TDK Yay. s. 153-160.
- Urbanowicz, Michal (2013). “The Functions of Digressions in Beowulf”. *Acta Neophilologica*, S. 15/2, s. 213-223.
- Uzun, Mustafa (2015). “Sultana Yazılan Mektup; Akşemseddîn’in Fetih’teki Rolü”. *Düşten Fethe İstanbul*, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul: Üsküdar Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yay. s. 131-149.
- Üçüncü, Kemal (2004). “Sözlü Kültür/Tarih Bağlamında Edebî Bir Metin Olarak Otman Baba Vilâyetnâmesi”. *Bilig*, S. 28, s. 1-29.
- Yayın, Nerin (2007). “Ak Möör Destanındaki Ara Sözler”. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 13, s. 261-281.
- Yıldırım, Dursun (2000). “Tarihî Süreç İçinde İletişim Odakları, Ağları ve İşlevleri”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 10, s. 327-353.
- Yıldırım, Dursun (2002). “‘Kitâb-ı Dedem Qorqud’ Metinleri Hangi Yaratıcılık Ortamından Geliyor?”. *Türkbilig*, S. 3, s. 130-171.
- Yurd, Ali İhsan (1972). *Fatih’in Hocası Akşemseddîn Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Fatih Yay.
- Yurd, Ali İhsan ve Mustafa S. Kaçalın (1994). *Akşemseddîn [1390-1459] Hayatı-Eserleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yay.
- Yücel, Ayşe (1994). *Akşemseddîn’in Eserlerinin Dinî-Tasavvufî Açısından Tahlili*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

EK: MENÂKIB-I AKŞEMSEDDÎN

[120b] bismillâhirrahmânirrahîm

elhamdülillâhi nevvara kulûbe'l-ârifine bi-nûri ehadiyyetihi ve 'attara ervâhe'l-müştâkine bi nesîmi muhabbetihi ve beyyane li'l-mürselîne ve'l-enbiyâ'i ve'l-evliyâ'i menâhîci 'ubûdiyyetihi ve be'ase ekramehüm ve efdalehüm Muhammeden rahmaten ilâ kâffeti berîne sallâllâhu 'aleyhi ve sellem ve alâ âlihi ve ashâbihi ve 'izzetihi ammâ ba'de zikr-i menâkîb-ı evliyâullâh sebeb-i nuzûl-i rahmetullâh oldığıçün kemâ kâle'n-nebiyyi sallâllâhu 'aleyhi ve sellem 'inde zikri's-sûlahâ' tenzilü'r-rahmate mine's-semâ' ve hikâyât-i evliyâ mazâyâ-yı ezkiyâ oldığıçün kemâ kâle'ş-şeyhü'l-Mahfûz rahmetullâhi 'aleyh lâ tezini'l-halka bi mîzânike vezni nefseke bi mîzânike'l-murâkîbine li na'leme fazlehüm ve iflâsike hem-dem-i nesîm-i visâl mahrem-i harîm-i cemâl keşşâf-ı müşkilât-ı tarikat reh-nümâ-yı râh-ı hakikat nûr-ı beyâz-ı maşrik-ı dîn a'nî şeyh Mehemed Akşemseddîn kaddesallâhu sırrahu'l-'azîz hazretlerinin ba'zı menâkîb ve ahvâleri tahrîr ve ba'zı kelîmât ve makâlleri tastîr olındı 'alâ tarîki'l-ihstâr bil 'alâ nehci'l-ihstâr zîrâ ihtisâr mesnûndur kemâ kâle'n-nebiyyi sallâllâhu 'aleyhi ve sellem ûtîtu cevâmî'i'l-kelîmi ve uhtesira li'l-kelâmî ihtisâran rivâyet olunur ki Cemâl-i Mûsilî rahmetu'l-lâhi 'aleyh kemâl-i cidd ü cehdle bezl-i mâl ü câh idüp resûlu'l-lâh sallâ'l-lâhu 'aleyhi ve sellem hazretlerinin ravza-i mübârekeleri civârında bir kabir yiri buldı ihvânına vasiyyet eyledi kim kabrim üzerine bu âyet-i kerîmeyi yazasız ve kelbühüm bâsitun zirâ'ayhi bi'l-vesîdi hudâvendâ kerîmâ bu fakîr ve zelîl hakîr ve 'alîl Emîr Hüseyin Enîsî bendeni bî-refte-i ashâb-ı kehf gibi zümre-i evliyândan mahcûb ve mehcûr eyleme [121a] ve cümle-i ehîbbândan mahrûm ve mehcûr eyleme inneke veliyyü'l-icâbete ve ileyke't-tevbete ve'l-inâyete şî'r rehî nemîbârem ve çâre-i nemîdânem bahr-i mahabbet-i merdân-ı müstakîm ahvâl-i efdalü'l-müdekkikîn ekmelü'l-muhakkikîn kutbu'l-ârifin meslekü's-sâlikîn eş-şeyh Mehemed Akşemseddîn hazretlerinin neseb-i âlîleri hazret-i Ebû Bekr es-Siddîk radiya'llâhu 'anha irişür ve menkûldür ki hazret-i Ebû Bekr es-Siddîk radiya'llâhu 'anha hazretlerinin dört oğlu var idi Nasrullâh ve 'Abdurrahmân ve Câ'fer ve Muhammed radiya'llâhu 'anhum Nasrullâh Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin cedd-i a'lâsıdır ve 'Abdurrahmân Şakîk-i Belhînün cedd-i a'lâsıdır ve Câ'fer küffâr elinde şehîd olup evlâdı kalmadı ve Muhammed radiya'llâhu 'anha şeyh Şihâbeddîn-i Sühreverdî'nün cedd-i a'lâsıdır şeyh Akşemseddîn Şihâbeddîn etbâsındandır bu tertible eş-şeyh Mehemed Akşemseddîn ibn-i Hamza ibn-i eş-şeyh el-Hâcc 'Alî ibn-i eş-şeyh Hediye ibn-i eş-şeyh Mûsâ ibn-i eş-şeyh Muhammed ibn-i eş-şeyh Ebû Hafsa 'Ömer el-mulakkab bi-Şihâbeddîn es-Sühreverdî ibn-i Muhammed ibn-i 'Abdu'llâh ibn-i Mes'ûd ibn-i el-Hasan ibn-i 'Âsım ibn-i Nâsir ibn-i Kâsım ibn-i Muhammed ibn-i Ebi bekr es-Siddîk radiya'l-lâhu 'anhum ve 'an ehîbbâihim Akşemseddîn yidi yüz toksan iki târîhinde Şâm diyârında togup yidi yaşına girdi babaları şeyh Hamzadır şeyh Hamzanun ol diyârda çok kerâmâtı zuhûr eyledi menâkîbî meşhûredür Şâm diyârından Allâh emriyle göçdi Rûm diyârına geldi Amâsiyye sancâğında Kavak nâhiyesinde vatan tutdı kabri şerîfleri andadır rivâyet olunur ki şeyh Hamza âhirete intikâl eyleyüp [121b] defn olındığı gice sırtlan kurdı geldi kabri şerîfini açdı cism-i mübârekini yimek istedi şeyh Hamza mübârek elini tâbûtdan çıkardı ol kurdı bogazından tutdı helâk eyledi ertesi sabâh halk ziyârete geldiler bu vechle buldılar eli tâbûtdan çıkmış buldılar bir ehl-i ferâset kimse anda hâzır bulundu kurda yapışmakla yunmak lâzım oldu didi ol mübârek elini yudılar hemân içerüye çekildi ol zamândan berü mezbûr Hamzaya şeyh kurt bogan didiler şimdi ol diyârda bu adla meşhurdur rivâyet olunur ki Akşemseddîn oğlancık idi babası şeyh Hamza ile Rûma bile geldi şeyh Hamza vefât eyledi Akşemseddîn 'ilme meşgul eyledi 'ilm-i zâhiri tekmiil eyledi fâ'ikü'l-akrân oldu 'Osmâncık şehrinde olan medreseye müderris oldu ammâ 'ilm-i bâtın lezzeti dimâğından gitmez idi ehl-i 'aşk idi 'âkıbet muhabbetullâh galebe eyledi müderrislikden ferâgat eyledi mürşid-i kâmil aradı Fârisî iklimini ve Mâverâünnehri seyâhat eyledi mütesellî olmayup yine Rûma geldi ol zamânda eş-şeyhü't-tahrîri'l-mâhirü'l-mudakkik ve'l-bahrü'z-zâhiri'l-muhakkik Hâcî Bayram seccâde-i irşâdda otururdu iştihâr bulmuş idi ba'zı bayramî sûfiler Akşemseddîni Hâcî Bayramiye tergîb iderlerdi meşrebini ana muvâfik anlarlardı lâkin Hâcî Bayram kesri nefsiçün ve ba'zı mühimmât-ı şer'iyye için dervîşlere derveze ve cerr itdirürdi ol sebepten Akşemseddîn ibâ eylerdi Hâcî Bayrama varmazdı sene tis'a ve erba'în ve semâne târîhinde diyâr-ı 'Arabda şeyh Muhammed bin el-Hüseyin el-mulakkab bi-Sadri [122a] el- Horasânî ve şeyh Zeynüddîn el-Hâfinin iştihârı etrâf-ı âleme tolmışdı Akşemseddîn diyâr-ı 'Araba müteveccih oldu Halebe vardı Haleb etrâfında düşünce gördi ki boynına bir zencîr takarlar cebren Ankara şehrinde Hâcî Bayram işigine bıragurlar nazar eyler zencîrin ucunu Hâcî Bayram elinde görür hemân bu vâkı'ayı gördi hâli tebdîl oldu döndü Ankaraya geldi ittîfâk Hâcî Bayramun burçak imecesi var imiş sûfiler tarlada burçak yolarlar imiş Akşemseddîn ol esnâda geldi Hâcî Bayram iltîfât

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2023, Yıl 11, Sayı: 34

Issn: 2147-8872

eylemedi Akşemseddîn hizmete başladı ta'âm vakti geldi tekneler ile yoğurd ve buğday şorbası getürdiler bölük bölük üleşdirdiler ol cemâ'atün kelblerine yine virdiler Akşemseddîne iltifât eylemediler Akşemseddîn dahi vardı ol kelbcüğeşlere virilen ta'âmın yanına vardı oturdu yemeğe başladı Hâcî Bayram bî-ihyâr oldu hay köse beni yakdın didi kendü sofrasına çağırdu zencîr ile cebren gelen konuğu bu vechle konuklarlar didi bu sözden Akşemseddîne irâde-i sâdika hâsıl oldu pes Hâcî Bayram Akşemseddîne dürlü 'ibâdet ve riyâzet ve halvet ve mücâhede itirdi hattâ yidi günde bir kaşık sirkeden gayrı nesne ekl ü şurb eylemez oldu ahlâk-ı zemîmeden arındı ahlâk-ı hamîde tahsîl eyleyüp tezkiye-i nefis ve tasfiye-i bâtin eyleyüp mükâşefe ve müşâhede ve tecellî ve fenâfi'l-lâh ve bekâbi'l-lâh ve 'ilm-i ledünnî ve ma'rîfet-i hakâik müyesser oldu ve enne'l-fazla bi yedi'l-lâhi yü'tîhi men yeşâ'u vallâhu zû'l-fadli'l-'azîm rivâyet olunur ki Akşemseddîn yidi yaşına degin Kur'ânı evvelinden âhirine degin [122b] tamâm hıfz eyledi ve 'ilm-i zâhirde bî-nazîr idigi ki 'ilm-i tasavvufda te'lif eylediği risâlelerin müsecca' ve mukaffâ ve fasîh ve belîğ kelâmında zâhirdür lev kara'e's-sâhiru bi savti tahzîre lizâbin ve lev irtebet iblisu fi meclisihi litâbin ol 'Arabî risâlelerin biri Nûriyye ve biri Def'-i Metâ'in ve biri Risâle-i Zikru'l-lâh ve biri Risâle-i Şerh-i Akvâl-i Hâcî ve biri Telhîsü Def'-i Metâ'in ve Türkî risâleleri dahi vardır Makâmât-ı Evliyâ dirler rivâyet olunur ki Akşemseddîne hilâfet virilecek gelüp Beğbâzârda mütemekkin oldu mescid ve degirman yabdı halk başına üşdi pes şeyh kesrete düşdük diye Beğbâzârdan göçdi İskilib kazâsında Kös Tagı dimekle 'arîf kasabadan irak tagun üstünde mütemekkin oldu ol köye Evlek dirler elân şeyhün anda ebnâsı ve evlâdı vardır bâ'de anda dahi kesret hâsıl olup Köynik diyârına gelüp anda mescid ve degirman yapıdı rivâyet olunur ki Akşemseddîn evâ'ilde 'âlem-i seyâhatde her kanda ki ahşam ola anda yatarıdı Göynike gelüp mütemekkin olmazdan otuz yıl evvel Göynike uğrayup Gölözü nâm mevzi'de ahşam yetişdi bir su kenârında çemenzâr buldı sabâha dek 'ibâdet ve kâdiyü'l-hâcâta 'arz-ı hâcât eylediği zamânda ol mekâna gönli ve meyli 'arz eylemişdi lâkin hâtırından gitmişdi otuz yıldan sonra Göynik kasabasında temekkün oldu bir gün bir sipâhî geldi şeyhe bir mikdâr milke yer bağışladı şeyh ol yerün üzerine vardı göricek tepessüm eyledi tepessümden su'âl eylediklerinde seyâhat iderken kalbimün meyli vâki' olan yer ancak diyü cevâb virdi [123a] rivâyet olunur ki Hâcî Bayrama sorarlar ki ba'zı dervişler vardır ki kırk yıldır ki hizmet ider hilâfet virmedün Akşeyhe az müddet içinde hilâfet virdün hikmeti nedür didiler Hâcî Bayram cevâb virüp bu bir zeyrek köse imiş her ne kim gördi ve işitdi inandı hikmetini sonra kendüsi bildi ammâ bu kırk yıldan berü hidmet iden dervişler gördüklerinün hemân hikmetinden ve aslından sorarlar rivâyet olunur ki Akşemseddîn tabîbü'l-kulûb 'an emrâzi'l-'uyûb oldığı gibi tabîb-i zâhirde dahi hâzik idi hikâyet olunur ki gezdiği yerlerde ağaçlar ve taşlar ve otlar ve sâ'ir eşyâ ve hayvânât ana söylerdi kasaba-i Göynikte mu'temedü'n-'aleyh bir kimesne câmi'ü'l-menâkıb Emîr Hüseyin Enîsiye Göynik etrafında bir ufacak yapraklı ot gösterdi işbu ot Akşemseddîne söyleyüp zahîr marazına şifâ var dimiş idi rivâyet olunur ki Akşemseddînün Mısırlı oğlu şeyh 'Abdurrahîm halifesidür 'Abdurrahîm eydür İstanbul feth olunmazdan evvel şeyhle Edirneye vardık merhûm gâzî Murâd hânun kâdî 'askeri Süleymân çelebi hasta olmuş şeyhün Edirneye vardığını işidüp da'vet eylediler şeyhle bile vardum ol hinde varduk ki pâdişâhun tabîbleri Süleymân çelebinün etrafında oturup 'ilâca mübâşeret eylemişler şerbet ve ma'cûnlar hâzırlamışlar şeyh tabîblerden sordı ki bunun marazı ne marazıdır eyitdiler filân marazdır şeyh eyitdi buna sersâm 'ilâcı gerekdür tabîbler bunun marazı ol degüldür didiler 'âkıbet incinüp siz 'ilâc eylesen diyüp gitdiler şeyh 'Abdurrahîm eydür Akşemseddînün bu cür'etinden mütehayyir oldum zîrâ marazun ahvâline tamâm vâkıf olmadı sanurdum pes şeyh buyurdu divât kalem getürdiler yazup edviyeyi ihzâr eyledi 'ilâc eyleyüp sıhhat 'âlâmeti [123b] belürdi az zamânda ifâkat buldı merhûm sultân Mehemed hânın bir kızı marîza oldu tabîbler 'ilâcından 'âciz olup 'âkıbet ferâgat eylediler 'âkıbet şeyhe mürâca'at kıldılar şeyh 'ilâc eyleyüp bi-iznillâhi te'âlâ az zamânda ifâkat müyesser oldu sultân Mehemed hân ol kızına Beğbâzârı kazâsında pirinc mezra'aları virmiş idi ol kerîme dahi ol mezra'aları şeyhe virdi şeyh dahi bir mikdârını aldı elân ol mezra'a şeyhün ebnâsımın elindedür bu mezra'ayı kabûl eyledi sultân Mehemed hânın İslambol fethinde virdiği mâl ve emlâki kabûl eylemedi beyân olunsa gerek inşâ'allâhu te'âlâ rivâyet olunur ki Akşemseddîn sefer üzerinde yolda giderken bir eyü ata biner bir kimseye sataşdı şeyhün ol ata meyli oldu lâkin ol meylden rücu' ve istifkâr eyledi pes at sâhibinün gönlinde bir iktizâ zâhir oldu ki bu atı şeyhe vire gitdikce bu iktizâ ziyâde oldu bî-ihyâr atı şeyhe bağışladı şeyhün büyük oğlu Sa'dullâh çelebi bunun hikmetinden su'âl eyledi şeyh cevâb virüp ben 'ibâdetimi mahsûs Allâha iderem pes dünyâ bana hidmet ider rivâyet olunur ki Akşemseddîn yidi def'a Ka'betullâha sefer kıldı yidinci def'ada dört yıl mücâvir oldu rivâyet olunur ki Akşemseddîn hazretleri pîr ü za'îf oldıkca gözünün nûri artardı gözlüğe muhtâc olmadı hikmetinden su'âl olındukda cevâb virdi ki sofrâ kalkdıktan sonra yire dökilen etmek pârelerin ve pirinc dânelerin devşirüp yerin didi rivâyet olunur ki Akşemseddîn bir nice sûfiler ile halvetde sülûk idüp murâkabe ve müşâhede ve şugl idüp otururken nâgâh şeyh âferîn Germiyân [124a] Türki diyüp sükût eyledi

halvetden çıkdıktan sonra şeyh hoş hâtır oldığı zamânda halvetde olanlardan biri şeyhün âferîn Germiyân Türki didiginden su'âl eyledi şeyh cevâb virüp 'âlem-i sülûkde merâtibi 'anâsırdan merâtib-i eflâke 'urûc itdüm dördüncü âsumâna çıkdum anda olan melâ'ikeye emir olunmuş bu beyti okurlar şî 'r ey kemâl-i kudretün nefhinde 'âlem bir nefes vey celâl-i 'izzetün bahrinde dünyâ keff ü hes bu beyti nete okursız didüm eyitdiler Germiyân ilinde Şeyhî dirler bir şâ'ir vardur bu beyti ol söyledi Allâhu te'âlâya hoş geldi bize buyurdu bu beyti tesbîh idün rivâyet olunur ki bayram günü olicak halk 'ayşa meşgûl olurdu Akşemseddîn halvet köşesinde oturup yimeyüp içmeyüp zâri zâri ağlardı ol zamân 'ulemâsından biri su'âl eyledi ki yılda beş gün vardur anda oruc tutmak harâmdur biri bayram günüdür niçün siz sâ'im olursız didi şeyh cevâb virüp orucda niyet şartdur bizler ol gün savma niyet eylemezüz gaflet havfından hayrete düşeriz yemek yimeziz didi rivâyet olunur ki şeyh bulamac şorbasını severdi ana meylinden su'âl olındukda bulamaç şorbası nûrdur didi rivâyet olunur ki şeyh hazretleri dâ'imâ savm ve pehrîz üzere idi Hâcî Bayram eyitdi yâ köse nice bir riyâzet eylersin 'âkıbet nûr olursun öldükden sonra seni kimse kabründe bulamaz rivâyet olunur ki şeyh hazretleri kutb-ı sâhib-i tasarruf olmuş idi dâ'imâ dirdi ki işbu tıfl-ı sagîr oglum Mehemed Hamdî yetîm kalur yohsa bu mihneti çok dünyâdan göçerdim bir gün mezbûr Hamdînün anası şeyhe incünüp göçerim dîrsin yine göçmezsiz didi hemân şeyh göçeyim imdi diyüp kasaba-i Göynikde binâ eylediği mescide girüp ahıbbâsını cem' eyledi ve etbâsını ve evlâdını divşürdi [124b] vasiyyet eyledi vasiyyetnâmeler yazdı ve helâlleşdi vedâ' eyledi sûre-i yâsîne başladılar kendüler sünnet üzere yatup teslim-i cân-ı pâk eyledi rahmetullâhi 'aleyhi rahmeten vâsieten şeyh-i müşâr-ileyhün oğlu Hamdî sebab-i te'lif-i kıssa-i Yûsuf 'aleyhi's-selâmda dimişdür âdem oldur ki mevte kâdir olur ancılayın kimesne nâdir olur diri sanursın anı ölmüşdür cânına cismi merkad olmuşdur cesed ü cism ü rûh u vuslat-ı beyn olur ehl-i bekâyı yâd eyle hâtırın yâd eyle şâd eyle bülbül-i bostân-ı fakr u fenâ şâhbâz-ı şikârgâh-ı bekâ a'nî nûr-ı beyâz-ı maşrik-ı dîn kutb-ı irşâd şeyh Akşemseddîn tıfl-ı ferzendidüm ana bu fakîr olmuş idi za'îf hazret-i pîr bana eylerdi şefkatile nazar ederdi olmasa bu oglum eger gideridüm bu dâr-ı mihnetden derd ü gamdan belâ-yı gurbetden âh kim bu yetîm-i Yûsuf-vâr kılısdur cefâ-yı ihveti zâr Akşemseddîn hazretlerinün vefâtından bir müddet sonra halifesi şeyh 'Abdurrahîm geldi şu kadar zamân tamâm olmadın gelüp yitişmiş olaydım rûh-ı şerîfleri filân makâma varmamış olaydı yine dilek idüp dönderirdüm didi el-'uhdetü 'ale'r-râvî ve merhûmun dünyâdan intikâli sekiz yüz altmış üç senesi rebî'ü'l-âhirînün evâhirinde vâki' oldı vefâtlarından beş yıl sonra üzerlerine kubbe-i 'âliye binâ' olmuşdur rivâyet olunur ki kesret-i riyâzette za'f üzere olup dâ'imâ mübârek yüzi agarup ve başının saçı ve mübârek sakalı ak olup ve ekser zamânda ak libâslar giydigiçün Akşemseddîn diyü ad virdiler ism-i şerîfleri Muhammeddir diyâr-ı 'Arabda Ahmed Şemseddîn didikleri gibi Muhammed Şemseddîn dahi didiler Feth-i Kostantiniye sene hamsîn ve semâniye mi'e târihinde merhûm sultân [125a] Mehemed hân yigirmi bir yaşında pâdişâh oldı bir seneden sonra Edirne'de 'ulemâ ve ümerâ ve a'yân-ı velâyetle Kostantiniye fethini müşâvere eyledi bir kimesne mübâşeret itmege râzî olmadı ashâb-ı resûlullâhdan sallallâhu 'aleyhi ve sellem ve hulefâ-i râşidînden vesâ'ir nice pâdişâhlar Kostantiniye fethine gelüp müyesser olmadığını beyân eyleyüp hadîs-i şerîf nakl eylediler ki ve fî hadîsin imâmeten razî seyekûnu beyneküm ve beyne'r-rûmi erba'u hüden er-râbi'a 'alâ yed-i raculîn min âli hirakle yedûmu seb'a sinîne fekilâ yâ resûlullâhi men imâmü'n-nâsi yevmen kâle min veledi ibni erba'îne seneten keenne vechuhu kevkebün dürriyyun fî haddihi'l-eymeni hâlun esvedu 'aleyhi 'abâetâni ka'vâyetâni yemliku 'işrîne seneten yeftehu medâine's-şirki ve 'an 'Avf İbn-i Mâliki lâ tezhebü'd-dünyâ hattâ tekûne râbit'aten beyne'l-müslimîne bi mevzi'in yukâlu lehu bevlâni hattâ yukâtilûne benî'l-esferi ilâ kavlihi hattâ yeftehu'llâhu 'aleyhim kostantiniye rûmiyyete bi't-tesbîhi ve't-tehlîli öyle olsa Kostantiniyenin fethi mehdînidür didiler sultân Mehemedi gazâdan men' eylediklerini Akşemseddîn işitdi cevâb virdi ki evvelâ Kostantiniyeyi sultân Mehemed hân feth eyler sonra benî asfer alur benî asfer elinden mehdî feth ider didi mevâlî ile çok mübâhase eyledi âhir sultân Mehemed şeyhün sözine i'tibâr ve i'tikâd eyleyüp yarak gördi Kostantiniye üzerine vardı elli dört gün ceng eyledi âhir Frengistândan Kostantiniyeye 'acâyib gemiler geldi çok 'asker ve erzâk geldi kâfirler şenlik eylediler pes 'ulemâ ve ümerâ cem' olup pâdişâha geldiler bir sūfinün söziyle bu kadar 'asker helâk oldı kâfire yardımcı geldi feth olmak ümîdi kalmadı didiler sultân Mehemed hân vezîri Velîeddinoglu Ahmed paşayı şeyhe gönderdi kal'a feth olunmak ve 'adûya zafer bulmak var mıdur [125b] didi şeyh cevâb virüp ümmet-i Muhammedden bu kadar müslümânlar ve gâzîler bir kâfir kal'a sına müteveccih oldı inşâ'allâhu te'âlâ kal'a feth olur didi sultân Mehemed hân bu kadar işârete kanâ'at itmeyüp vezîr-i mezbûrî yine gönderdi ta'yîn-i vakt itsün didi Akşemseddîn murâkabeye vardı mübârek yüzi derledi başını kaldırup işbu senenin rebî'ü'l-evvelinin yigirminci günü seher vaktinde sıdk u himmetle filân cânibden yürüyüş itsünler ol gün feth ola didi Kostantiniye sadâ-yı ezân ile tola didi pes ol gün ol sâ'at oldı 'asker-i

İslâm hisâra yürüyüp hücum eyledi sultân Mehemed şeyhi da'vet eyledi meger şeyh sûfilere ısmarlamıştı ki benüm üzerime hiç bir kimse getürmeyesiz pâdişâh şeyh gelmeyecek gazab eyledi kalkdı şeyhün çadırına geldi gördü çadır berkitmiş hançer çıkardı şeyhün çadırını bir mikdâr şak eyledi içerüye bakdı gördü çadırın içinde döşenmiş nesne yok sâfi toprak ol toprak üzerine şeyh secdeye varmış tâcı mübârek başından yuvalanmış başınun ak saçı ve ak sakalı nûr gibi şa'sa'a virmiş mübârek ak saçın ve sakalın ve yüzün topraga sürüp hâk-âlûde eylemiş mübârek gözlerinün yaşı revân olup sofrâ kadar yiri tutmuş kâziyu'l-hâcâta münâcât ider pâdişâh şeyhün bu hâlini ve bu nâlişini göricek dehşet eyledi döndü makâmına geldi kal'aya nazar eyledi gördü ki 'asker-i İslâm hisâra yürüyüş eylemişler önlerince bir tâ'ife ak 'abâlar giymiş hisâra makdem girdiler ardınca sa'ir 'asker-i İslâm dahi hisâra koyuldılar hemân ol sâ'at kal'a feth oldu rivâyet olunur ki Akşemseddine vakt-i fethi ta'yîn eylediginden su'âl [126a] olunup gâ'ibi neden bildin hükm eyledün didiler cevâb virdi kim karındaşum Hızır ile 'ilm-i ledünnide Kostantiniye fethini vaktiyle istihrac eylemişidik kal'a feth olındığı gün Hızırı gördüm 'abâ-pûş veliler ile 'askerün önince hisâra girdiler kal'a feth olunduktan sonra Hızırı gördüm kal'a divârı üzerine çıkmış ayaklarını salmış oturmuştu rivâyet olunur ki Kostantiniye feth olınduktan sonra Akşemseddin nâ-bedîd oldu sultân Mehemed hân aradı bulamadılar üç günden sonra Edirne kapısı cânibinde bir vîrâne odada 'ibâdet ider buldılar İslâmbolda oldukça şeyh ol arada sâkin olurdu şeyh anda mescid yaptı elân ol mahalleye şeyh Akşemseddin mahallesi dirler rivâyet olunur ki kal'a feth olunmadın pâdişâh şeyhe bana bir du'â ta'lîm eyle didi şeyh eyitti zikrün yâ fakîh Ahmed demek olsun fakîh Ahmedden himmet taleb eyle tazarru' ve niyâz eyle didi pâdişâh dahi öyle eyledi kal'a feth olduktan sonra sultân Mehemed şeyhe su'âl eyleyüp fakîh Ahmed kimdür ki ana tazarru' ve niyâz eyledim Allâhu te'âlâyâ tazarru' ve niyâz itmiş olsam evlâ degül miydi didi şeyh cevâb virüp ol hinde fakîh Ahmed kutub sâhib-i tasarruf idi didi ol feth-i hâkânî beldetün tayyibetün hurûf-ı işâreti muktezâsınca sekiz yüz elli yidi târihinde vâki' oldu ol hinde sultân Mehemed gâyetde şâd oldu hiç bir zamânda dahi böyle sevinmemişti pâdişâh erkân-ı devlete eyitti bu ferah ki bende görürsünüz yalnız bu kal'a fethine degüldür belki Akşemseddin gibi 'azîz benüm zamânümde olduğına sevinürem didi rivâyet olunur ki sultân dürlü dürlü ihsânlar ve 'atâlar eyledi kabûl eylemedi fakr ü fâka uslûbını tebdîl eylemedi kütüb-i tevârihde mestûrdur ki [126b] hazret-i resûlullâh sallâllâhu 'aleyhi ve sellem intikâlinden sonra Ebû Bekr ve 'Ömer ve 'Osmân radiyallâhu 'anhum hilâfet eylediler târih-i hicretten hamsin ve selâsün senesinde hazret-i 'Osmân radiyallâhu 'anh şehîd oldu Mu'âviye icthâd eyledi hilâfete kendüi hazret-i 'Alî radiyallâhu 'anhdan müstehsin zanneyledi hilâfet da'vâsını eyledi ashâbdan ol vakitte hayâtda olanlar dahi icthâd eylediler ve ekserî hazret-i 'Alî radiyallâhu 'anhaya bî'at eylediler ve ba'zılar dahi Mu'âviyeye bî'at eylediler mâbeynlerinde ihtilâf ve muhâsamat oldu ashâb-ı Resûlullâh sallâllâhu 'aleyhi ve 'alî alâ arasında olan ihtilâf ve icthâd ile oldu hubb-ı dünyâ ve riyâset için degüldür lâkin Yezîd bin Mu'âviyenin ef'âli icthâdile degül idi hubb-ı dünyâ ve riyâset sebebiyle tугyân ve 'isyân eyledi. : ihdâ ve hamsîn târihinde Mu'âviye ashâbdan ve gayrıdan 'asker cem' eyledi oğlu Yezîdi serdâr eyledi Kostantiniye üzerine gazâyâ gönderdi ol gazâyâ işidenler meyl eylediler Ebû Eyyûb Ensârî dahi 'askerle küffâra gazâ için Kostantiniye üzerine geldi anda vefât eyledi Kostantiniye kurbında defn eylediler Ebû Eyyûbun Yezîd ile küffâra gazâyâ geldiği ta'accüb olunmasun zîrâ Yezîdün tугyân ve 'isyânı Kostantiniyeye geldikten on yıldan sonra oldu zîrâ Mu'âviye sittîn senesinde vefât eyledi Yezîd babası Mu'âviye yirine oturup hazret-i Hüseyinün katline mübâşeret eyledi la'netullâhi 'aleyhi ve 'alâ men katelehu ve rızâ-yı bikatlihi pes Kostantiniyeye feth oldu sultân Mehemed hân Akşemseddinden Ebû Eyyûbun kabr-i şerîflerini ta'yîn eylemek iltimâs eyledi şeyh dahi ol kabr-i şerîfi orman arasında bulup 'asâsını râst Ebû Eyyûbun göbegi üzerine diküp ta'yîn eyledi [127a] ba'zı kimesneler 'asâyı giderüp 'asânın yirine nişân idüp ve ol nişânı gizleyüp şeyhe varup ol nişân belürsüz oldu bir def'a dahi ta'yîn eylen didiler şeyh yine geldi 'asâsını dikdi pes kazdılar ol gizledikleri nişânın üzerine dikmiş Akşemseddin buyurdu kabr-i şerîf budur 'alâmet-i zâhiresi oldur ki Ebû Eyyûb defn olındığı gice bir ehl-i riyâzet ruhbân peygamber 'aleyhisselâm hazretleri ol ruhbâna müslümân olmak murâd eyledi ve benüm ashâbumdan Ebû Eyyûb Ensârî falân mevzi'de defn olındı diyâr-ı gurbetde anı bî-nişân eyleme didi ol ruhbân uyandı kalbi nûr-ı îmânile toldı eşhedü en lâ ilâhe illâllâh ve eşhedü enne Muhammeden 'abduhu ve rasûluhu didi îmân lezzetini tatdı şevk ve safâsından sabâh olmadın kal'a burcına çıkdı ol işâret olunan semte nazar eyledi kabr-i şerîf olunan yirde nûr gördü sabâh olıcak vardı kabr-i şerîfi buldı yüzün sürdi üzerine mezâr binâ eyledi ve kazarken kabr-i şerîfün kurbunda bir ayazma çıkdı öyle olsa sultân Mehemed hân ve sâ'ir erkân-ı devlet kabr-i şerîfün üzerine geldiler kazdırdılar şeyhün didiği yapu taşı ile yapılmış kabr-i şerîf ve ayazma zâhir oldu pes sultân Mehemed hân mezâr-ı şerîfi yaptı ve şeyh için tekye ve hânkâh binâ eyledi şeyh ol hânkâh ve tekyeyi kabûl eylemedi sonra medrese eylediler rivâyet olunur ki Ebû Eyyûb Ensârî hazretlerinin

merkadi kazılıp şeyhün didigi ‘alâmetler zâhir olduğu zamânda bir çobân geldi ol kabr-i şerîf budur zîrâ ben hayvânâtı güderdüm bu araya geldigümde koyunlar bu mezâr-ı şerîfün üzerine uğramazdı ol araya varıcak [127b] ikiye bölünürdü yine cem‘ olurdu rivâyet olunur ki merhûm sultân Mehemmed hân gâzî Kostantiniye feth olındıktan sonra tarîk-i tasavvufa sülûk idüp hazret-i şeyhe ahkâm-ı tarîkat her ne ise bana gösterüp irşâd eyle didi şeyh cevâb virdi ki mesâlih-i mü‘minin görölmez ümmet-i Muhammed mükedderü’l-ahvâl olurlar ‘adâletle cehd eylemek gerek ‘adl eylemek pâdişâha velâyet-i sermetdür pâdişâhlıkda nice bin degirman taşını bir kimesne kande ref‘ eyleyler didi pâdişâh mütesellî olmadı elbette tahsîl-i kadr kesb-i ma‘rifet taleb iderin didi îkdâm eyleyicek şeyh kaçdı Gelibolıya vardı andan Anadoluya geçdi Göynike geldi ahirü’l-emr sultân Mehemmed nice yük akça ve bennâlar gönderdi Göynike câmi‘ ve tekye yapılmak buyurdu şeyh râzî olmadı bennâlara re‘is olan Ebû Bekr Merzenî bârî bir çeşme yapalum didi şeyh râzî oldu falân yirde yapun kabûl eyledüm ve bu çeşmenin sevâbını sultân Mehemmed hânın ‘ammesi Şehzâde Hâtûn binti sultân Mehemmed bin Yıldırım Bâyezîde bağışladum zîrâ ol hâtûnün gâyetde ihtiyâcı vardır didi pes vech-i meşrûh üzere târîh yazup mermere kazdılar ol çeşme elân ol târîh ile mevcûddur lâkin harâba müteveccih olmuştur rivâyet olunur ki bir gün hazret-i şeyhün önine yimek için bir sahan pilâv getürdiler pilâva sunmadı sunun yiyelüm didiler şeyh eyitdi pülav bu oturanlar nasîbi degüldür nice yiyelüm hâzırlardan biri niçün nasîb olmaya bismillâh diyüp hemân elini uzatdı gibi kapudan bir kimesne şey‘enlillâh diyüp çağırdı hemân şeyh pilâvı sâhibine virün diyüp virdiler rivâyet olunur ki Göynikte [128a] şeyhün bir tâcir komşusu var idi ve üç oğlu ve bir kızı var idi ol bâzârgân bir gün şeyh hoş hâtır olıcak oğlancıklarını alup du‘â ve himmet istemeğe şeyhe getürdü şeyh bunlara nazar idüp murâkabeye vardı başı kaldırdı büyüğini ticârete ve iki küçüklerini okumaga işâret eyledi ol ticarete ta‘yîn olunan mâldâr olup Hindistâna ticârete gitdi anda vefât eyledi ve ol okumaga ta‘yîn olunanun biri ‘âlim kâmil ve zâhid fâzıl oldu ‘âkıbet Göynikte göçdi Bursada Orhân câmi‘-i şerîfnde imâm olup kırk yıl imâmet eyledi Mevlânâ Muharrem halîfe dirlerdı ve küçük oğlunun ismi Sefersâh idi cemî‘ ‘ulûm-ı zâhireyi tekmiil eyleyüp ‘ilm-i kelâma ve felsefiyyâta tevaggul kıldı ve Kostantiniyede kendüye akrân tokuz kişiyle dahi musâhib oldu nice zamân i‘tikâdiyyât ve felsefiyyâta muvâzabet eylediler tahrîrât-ı kesîre ve takrîrât-ı hazîresi vardır ol kimesnenin her biri bî-nazîr ferîd-i ‘asr vahîd-i dehr iken bi-irâdetullâh-ı te‘âla dalâlete düşdiler ‘aşere-i muhabbese diyü halk arasında meşhûr oldılar cum‘a gün olup halk câmi‘e giricek anlar meyhâneye cem‘ olup hamr içüp serhoş olurlardı birisi pîş-hûn tahtası üstüne çıkardı istihzâ‘en hatîbe taklîd idüp ve kendülerini tonadurdu evvaluhâ kara bâlık âhiruhâ masmas vehümâ merdûdânî ‘inda’llâhi ve’n-nâs der idi ve buna benzer çok nâ-meşrû‘a eydürdü bir gün meyhânede ‘ayş iderlerken bir bölük yeniçeri gelüp yanlarında hamr içmeğe başladılar serhoş olıcak bunlara bir kelender şarâb gönderdiler bunlar dahi ol şarâbı hoş görüp içdiler mestlikleri germ olup aralarından biri bu mısırâ‘ı îcâd eyledi ‘aceb mest eyledi bizi [128b] şu karkafdan gelen karkaf birisi dahi eyitdi tagıldı ‘asker-i gussa hücumından anun saf saf ol zamânda yeniçeriye karkaf diyü lakab söylerlerdi ve karkafdan murâd hamrdur pes bunların ahvâli meşhûr oldu sultân Mehemmed bunları ahz olınmak buyurdu pâdişâh havfindan bunlar kaçdılar her biri bir tarafa gidüp bulunmadılar mezkûr Mevlânâ Sefersâh diyâr-ı ‘Araba vardı ‘arâzî-i mukaddesede gezdi enbiyâ‘ ‘aleyhimü’s-selâm mezârlarında ve evliyâ‘ meşhedlerinde sâkin olup dergâh-ı Hakka tazarru‘ eyledi Allâhu te‘âlâ ‘inâyet idüp dalâletden hidâyete ve sa‘âdete düşdi âhir yine Rûma gelüp Akşemseddîn hazretlerine irâde getürdü îmân-ı ‘ilme’l-yakîn ‘ayne’l-yakîn belki hakke’l-yakîn oldu şeyh gâyetde pîr olmuşıdı şeyh ana eyitdi Kayseriyyede halîfe şeyh İbrâhîm seni irşâd eylesün didi ve şu makûle bir kitâb te‘lif eylesün didi Mevlânâ Sefersâh şeyhinün emrine imtisâl idüp Kayseriyyeye giderken Ankaraya ugradı şeyhe hediyye bir kaftân dikdirdi bir yüzi sûf bir yüzi kutnî idi bu vechle dikdirdi ki iki yüzi dahi yüz idi Akşemseddînün şeyh İbrâhîme te‘lif eylesün diyü buyurduğu kitâb hakîkî ve mecâzî iki vechle yazılsun diyü işâret eylemiş idi Mevlânâ Sefersâh gönlünden eyitdi eger şeyh İbrâhîm sâhib-i velâyet ve mürşid-i kâmil ise şeyhün buyurduğu kitâbı bu kaftân işâretinden bilsün didi Kayseriyyeye vardı şeyh İbrâhîme bu hâl ma‘lûm olmuş idi Mevlânâ Sefersâh varınca şeyhün buyurduğu üzere ol kitâbın bir iki kaç cüz‘ini te‘lif eylemiş idi Sefersâh varıcak ol cüzleri eline virdi şeyhün bu kerâmetini göricek Sefersâh [129a] sıdkla mürîd oldu şeyh İbrâhîm ol kitâba Gülzâr diyü ad virdi Mevlânâ Sefersâhı Akşemseddîn irşâd için göndirdigine ol kitâbun evvelinde işâret ider buyurur ki dimiş ol bir ‘azîze yort ana var sana ‘ilm-i ledünnî kıla tekrâr pes Mevlânâ Sefersâh tasavvûfî tekmiil eyleyüp ‘ilm-i tasavvûfda Ziyâfetü’l-İhvân bi Matâ‘im el-İhvân adlı bir kitâb te‘lif eyledi Mevlânâ Sefersâh ve müderris ve kâzî olmuşdur kabr-i şerîfleri Karaman diyârında Elmalu kazâsındadır ve dahi zikr olunan tâcir Akşemseddîne üç oğlını ve biri kızını du‘â ve himmet itmeğe iletmiş idi ki üç oğlunun ahvâli zikr olındı öyle olsa hazret-i şeyh ol kıza evlâd ile himmet eyledi ‘âkıbet Allâhu te‘âlâ ana dört oğul virdi ba‘zısı toksan ve ba‘zısı yüz yaşında vefât eyledi

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2023, Yıl 11, Sayı: 34

Issn: 2147-8872

ortanca oğlu ki pîr Ahmed çelebidir bu menâkıbı cem' iden Emîr Hüseyin Enîsinin vâlidesinin babasıdır rivâyet olunur ki bir gün sultân Mehemmed hân vezîri Mahmûd paşaya demiş ki Akşemseddine varalum çadırına girelüm eger kalkup bize ta'zîm iderse bizüm i'tikâdımız gibi degüldür eger kalkmazsa muhakkak velîdür didi kalkdılar şeyhün çadırına vardılar selâm virdiler şeyh 'aleykümü's-selâm didi kalkmadı ta'zîm eylemedi pâdişâh ile Mahmûd paşa oturdılar bir eski kürkli sūfi ba'zı hizmetine o yana bu yana ugrayup şeyhün ba'zı mesâlihini gördükce kürkünün yeni sultân Mehemmed hâna tokunur imiş sultân Mehemmed tahtına gelecek Mahmûd paşaya eyitdi şeyh bize hakâret eyledi bârî ol köhne kürkli sūfinün getür boynını urayın didi Mahmûd paşa dürlü te'viller ile gücle men' eyledi ve didi ki pâdişâhum siz dahi şeyhi da'vet eylen i inşâ'allâhu te'âla gelür geldiği zamânda siz dahi kalkman didi pes sultân Mehemmed şeyhi da'vet eyledi şeyh sükûnetle yürüdi diline ism-i [129b] a'zam aldı sultân Mehemmed şeyhi gördükleyin kalkdı karşı vardı ta'zîm eyledi şeyh gitdikten sonra Mahmûd paşa eydür sultânüm niçün kalkup şeyhe ta'zîm eyledinüz didi sultân Mehemmed cevâb virüp ben şeyhe ta'zîm eylemekte bî-ihtiyârın sâ'ir şeyhler gelüp benümle musâfaha eyleyicek anların elleri dıtrer Akşemseddîn ile musâfaha idicek benüm elim dıtrer didi rivâyet olunur ki Akşemseddîn ebegümece didikleri otun tohumını akça virüp sūfilere divşirtmiş İslâmbol feth olıcak ol tohumı dökdi bunun hikmetinden su'âl eylediler cevâb virdi ki kıyâmete yakın melhame-i kübrâ olsa gerek ol melhame zamânlarında kaht-ı küllî olsa gerek o yıllarda ot ve bugday ve arpa vesâ'ir nebâtât bitmese gerek ebegümece otı kurakda biter İslâmbol fethinde karındaşum Hızıra sordum ol kahta siz irüşmezsiniz didi anuñün ol tohumı döküm didi rivâyet olunur ki Akşeyhe bir cinnî karısı geldi şeyhle karındaş [oldı] ekser evkâtda gelürdi ol cinnî 'avretün oglancıkları var idi şeyh namâza turıcak şeyhe sarmaşup tayıcığum diyü şeyhi incidürlerdi şeyh ol cinnî 'avretine dâ'im gelme ahyânen gel didi rivâyet olunur ki bir cinnî şeyhe muhabbet eyledi şeyh bî-haber iken cinnî kedi şekline girdi dâ'imâ şeyhün evinden gitmedi bir gice şeyh yatdı uyumamışdı kapunun taşrasından bir 'aceb ad ile bir garîb avâzla çağırdılar bu kedi hemân kalkdı kapuya varup cevâb virdi ol taşradaki eyitdi ziyâde acıkıdum ta'âm vir yiyeyin ve kapuyu aç gireyin didi kedi eyitdi şeyh kapuyu bismillâh ile berkitdi kapu açılmaz ve sana biraz ta'âm olmadı meger şeyh köfte kebâbı bişürdi kebâb temirini kapu yarısından vireyin anuñla ta'âmlanasın didi öyle eylediler [130a] şeyh bu hâli gördi tınmadı yatdı uyıdı sabâh oldı şeyh namâzdan fârig oldı gice işitdiği ad ile ol kediye çağırdı segirdüp geldi şeyh eyitdi insân cin ile dâ'im bir yirde olmak güçdür var git ahyân gel didi cinnî dahi gitti ahyân gelüp Akşemseddîni ziyâret iderdı rivâyet olunur ki bir gün şeyh savma'asından çıkup sūfilere bir kilim getürün gidelim didi Göynik cânib-i şarkisinde Serrâc makberesi dimekle ma'rûf bir yire vardı ulu yolun üzerine şeyh oturdu münâcâta başladı bir zamândan sonra şeyh yatdı kilimi üzerime örtün didi örttiler bir sâ'atden sonra kalkdı meger hevâ gâyetde ıssı idi sūfiler gördi şeyhün sakalında buz tonmuş şeyh ol mahalden kalkdı eve geldi bir sūfi ol mâcerâyı sordı şeyh cevâb virdi ki ol ulu yol evvel ol kabir sâhibinün bâğçesi uğrar imiş ol kimse ol yolu yukarı cânibine çıkarup yol yirini bâğçesine ilhâk eyledi ol sebeble kabir gadâbına giriftâr oldı zârlığı yüregimi deldi 'afv olınmak taleb eyledüm niyâz eyledüm Hak te'âlâ du'âmı kabûl eyledi var cehennemden ihrâc eyle diyü buyurdu aradum sovak cehennemde buldum bi-hamdillâh 'afv olındı didi Akşemseddîn kendü hatt-ı şerifleriyle vakıfnâme yazmışlar ol mübârek hatt-ı şerîfün sūreti nakl olındı ki bu vechile yazmışlar sebab-i tahrîr ve bâ'is-i takrîr oldur ki ehâdis-i sıhâhda ve kütüb-i neffâhdâ şöyle görüldi ki hazret-i resûlullâh sallâllâhu te'âla 'aleyhi ve sellem vefâtından sonra Ebû Bekr radiyallâhu 'anha hilâfet zamânında bi mahzari'l-ashâb radiyallâhu te'âlâ 'aleyhim ecma'în ihvetü'l-mü'mimîne Fâtmatü'z-Zehrâ rıdvânullâhu te'âlâ 'aleyhâ Ebu Bekr [130b] meclisinde hâzıra oldı Resûl salallâhu 'aleyhi vesellem hazretlerinin Mescid-i Kubâ katındaki bâğçesinin ve Hayberdeki iki bâğçenin vesâ'ir metrukâtının yûsikumullâhu âyet-i 'umûmiyle nisfu mâ tareke mirâsı da'vâ eyledi Ebû Bekr radiyallâhu te'âlâ 'anhu 'inde'l-ashâb rıdvallâhu 'aleyhim ecma'în hazret-i Fâtımaya cevâb virdi ki kimse peygamber 'aleyhisselâtu vesselâmdan mirâs yimez zirâ şol vaktde ki ve ezvâcehu ümmehâtühüm âyeti gelecek peygamber 'alayhisselâvâtü vesselâm nahnu ma'âşiru'l-enbiyâ'i lâ nûrisu didi bu hadîs-i şerîf hadîs-i meşhûrdur yûsikumullâhu âyetinin 'umdesini giderdi pes peygâmbere 'alayhisselâvâtü vesselâmdan ezvâcının nafakalarına ve kisvelerine vesâ'ir havâiclerine inkizâ'-i 'iddetlerine degin harc içün nesne gerekmez inkizâ'-i 'iddetleri vefâtlarıdır didi bu cevâbı ashâbdan kimesne inkâr eylemedi ve meşâyihden kaddesallâhu esrârahum şeyh Ebû Sa'îd Ebû'l-Hayr demiş ki nahnu ma'âşiru'l-meşâyih lâ nûrisu bu za'îfve nahîf hadîmü'l-fukarâ Mehemmed bin Hamza el-fakîrû'l-mulakkab bi Akşemseddîn el-hakîr cemî' mesâhifi ve mecmu' kitâbını vesâ'ir emlakini bi esâmihâ ta'yîn eyleyüp vakf-ı ebna eyledüm benüm mülkimde nesnem kalmadı tâ hattâ arkamdaki hırka ve kaftân ve gömlek ve tâc-ı 'imâme oglum pîr Mehemmede bahşış eyledüm li-zarûretin giyerin geldik 'uryân gittik uryân mine'l-eyni ile'l-eyni ve mâ'l-hâsilu fi'l-beyni harrarehu Akşemseddîn fi evâilî şa'bân sene semâne ve hamsîne ve semâne mi'etün ve dahi Akşemseddînün silsile-i tarikatleri bu

vechiledir ehaze eş-şeyh Akşemseddîn el-hirkate ve'l-tarîkate mine's-şeyh Hâcî Bayram ve hüve mine's-şeyh Hâmide'l-Kayserî ve hüve mine's-şeyh Şâzî çebebi ve hüve mine's-şeyh İbrâhîmü'l-Basrî [131a] ve hüve mine's-şeyh Süleymânü'l-İskenderânî ve hüve mine's-şeyhü'l-Hüseynî'l-Üstürvânî ve hüve mine's-şeyh Mahmûd ve hüve mine's-şeyh 'Osmân er-Rûmî ve hüve mine's-şeyh Muhammedü'l- : .Kûfî ve hüve mine's-şeyh Cemâleddîn Bagdâdî ve hüve mine's-şeyh Şemseddînü'l-'Irakî ve hüve mine's-şeyh İshâkû'l-Hârezmî ve hüve mine's-şeyh Ebû'l-Hasanü'l-Harkânî ve hüve mine's-şeyh Mûsâ el-Bistâmî ve hüve mine's-şeyh el-Hindistânî ve hüve mine's-şeyh Ebî Yezîdü'l-Bistâmî ve hüve mine'l-imâm Ca'ferî's-Sâdık ve hüve min ebîhü'l-İmâm Muhammedü'l-Bâkır ve hüve min ebîhi Zeynü'l-'Âbidîn ve hüve min ebîhü'l-imâm el-Hüseynü's-şehîd ve hüve min ebîhi 'Ali bin Ebî Tâlib keremallâhu vechehu ve hüve ehaze min resûlullâhi sallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve 'alâ âlihi ve ashâbihi ecma'in ve sellimi teslimen rivâyet olunur ki Hâcî Bayram hîn-i mevtinde vasiyyet kılup benüm namâzımı Akşemseddîn kıldırısın ve beni ol yusun benüm haberim ana vâsıl eylesesiz didi Akşemseddîn kande idigini kimesne bilmezdi sûfiler ve sâ'ir ehîbbâ mütehayyir oldılar ba'zı kimseler Hâcî Bayramun bu kelâmını sekerât-ı mevtinde vâkî' olan kelimâtdandur didiler ve ba'zı kimesne mâ nataka 'ani'l-hevâ didiler nizâ' iderken nâgâh işitdiler ki Akşeyh gelür karşı vardılar vâkî' hâli söylediler Akşemseddîn Hâcî Bayram hazretlerinin borcından su'âl eyledi toksan bin akçe borcu çıktı şeyh ol borcun otuz binini boynına aldı bâkîsini Hâcî Bayramun sâ'ir ehîbbâsı boyunlarına aldılar Akşemseddîn yigirmi tokuz binini edâ' eyledi bin akçe kalmışidi sâhibi gelüp şeyhe takâzâ eyledi şeyh dahi birkaç gün egledi viremedi ol kişi bir gün ikdâm ile istedi [131b] şeyh ol kimesneyi içerüye da'vet eyledi şeyhün evi önünde bâğçesi var idi ol kimesneye bâğçeye gir akçeni al hakkından ziyâde alma didi ol kimse eydür içerüye girdim bâğçe içinde bir yassı yabraklu ot bitmiş her yabrukun üstünde bir akçe var hesâbını Allâh bilür bin akçeyi divşürdüm bir akçe eksilmedi ol bâğçenin içi tolu akçe idi pes ol kimse bu hâli gördi hayrete düşdi taşra çıktı ol akçeyi şeyhün önüne kodı size bağışladum didi yalvardı 'özü eyledi şeyh kabûl eylemedi rivâyet olunur ki Göynikde bir nâbâliga kızcıgaz gice evden taşra çıktı cinnîlerün derneği var idi ol kızcıgazı aldılar bir keçiyeye bindürdiler Göynik üstünde Hisâr Tagında oynayup gezerken horûs ötdi cinnîler tagıldı ol kızcıgaz bir sarp yirde kaldı sabâh oldu kızı aradılar anda buldılar kız başına gelen hikâyeti eyledi lâkin ol kızın iki gözi görmez olmuş her devâ ki eylediler dermân olmadı meger bir gün ol kızcıgaz pencerede oturırdı Akşemseddîn sûfiler ile 'alem önünde ol araya uğradı şeyhün rûhâniyyeti berekâtiyle kızın gözüne nûr geldi babasına anasına çağırdı gözüm gördi şeyhün 'alemini gördüm ve şeyhi gördüm halk kızın üstüne üşdiler gözünü görmüş buldılar hâlâ ol kızın Göynikde evlâdları vardır Akşemseddîn kuddise sırruh bir kitâb arkasında kendü hatt-ı şerîfleriyle yazmışlar tarîk-i irşâd ve Hâcî Bayram kuddise sırrahü'l-'azîz teheccüd on üç rek'at namâz virdi Elif Lâm Mîm secde ve Yâsîn ve Duhân ve İnnâ fetehnâ ve İzâ Vakî'at ve Tebâreke ve 'Amme zikri lâ ilâhe illallâh tefekkür fî 'acâyibi'l-kudre münâcât Allâhümme yâ nûrî külli şey'in ve hedâhu enzellezî [132a] halaka'z-zulumâtı ve'n-nûr yâ kuddûsu't-tâhir min külli sü'in ilâhu'l-halekal lâ ilâhe illâ ente subhânellezî lâ yenâmu ve lâ yemûtu lâ ilâhe illallâhü'l-'azîmü'l-hakîm evvel gice halvetde vazîfe bin salavât ve bin lâ ilâhe illallâh ve iki rek'at namâz-ı hâcet-i şefâ'at-ı nebî ikinci gice vazîfe bin kulhuvallâhu ehad ve bin lâ ilâha illallâh ve iki rek'at namâz-ı hâcet-i dîdâr üçüncü gice vazîfe bin kul e'üzü bi rabbi'l-felak ve bin lâ ilâha illallâh ve iki rek'at namâz-ı hâcet-i ref'u'l-hicâb şeyh Hâmid bin Mûsâ el-Kayserî kaddesallâhu sirrahu'l-'azîz Kayseriyye şehrinde ve kabri-i Aksarâydadur 'ilm-i zâhirî ve bâtnî câmî' idi Burusada çok turmuşıdı arkasıyla etmek satup somın somın mü'minler dir imiş halk etmegi teberrüken kapuşurlar imiş ve Mevlânâ Şemsü'd-dîn Muhammedi'l-Fenârî anlara irâdât getürmüş ve şeyh Hâmid zâhirde tarîkati şeyh hâce 'Alî Erdebîliden almışlardır ammâ dimişlerdür ki assı oldur ki sultânü'l-'ârifin Bâyezîd-i Bistâmî'nün rûhından terbiyet bulmuşdur ve hazret-i Hızır ile musâhabet eylemişdür âl-i 'Osmândan Yıldırım Bâyezîd hân Burusada Câmi'-i Kebîri binâ idüp şeyh Hâmid hazretlerinden anda olmağı iltimâs eyledi şeyh dahi birkaç def'a çıktı va'az eyledi halkun gözüne ziyâde ikbâlini görüp Burusadan Aksarâyaya geldi ve anda fukarâ tâlibleri ile musâhabet eylerdi irşâd üzerine oldu ve şeref-i musâhabetleriyle bî-hadd tâlibler hazîz-i nefsanîyyeden evc-i rûhâniyyeye erdiler şeyh Şücâ'iddîn-i Karamanî ve Muzaffer-i Lârendevî ve Hâcî Bayram-ı Ankaravî gibi dermişlerdür ki şeyh Hâmid kuddise sirrahu mütâhirîn-i meşâyihün kibârındandur kim yagmalandıysa ol yagmalandı ve nakl olunur ki şeyh Hâmid nice yıl Dimişikda hânkâh-ı Bâyezîdiyyede ol tarîkun 'azizlerinden birinün hizmetinde oldu tekâmîl-i tarîk eyledi [132b] ve tâclarun depesindeki pul anın 'alâmetidür bâ'de hâce 'Alî Erdebîliye varmışdur rivâyet olunur ki şeyh Hâmidün dervîşlerinden biri zirâ'at ehliydi bir tarla şeyh için ve bir tarla kendi için ekdi şeyh için ekdiği tarla olmadı şeyh bir gün taşra çıktı ol dervîşe bizüm tarlamız kangısıdur diyü sordı dervîş utandı kendi tarlasını şeyhe bu sizündür didi tarlaya nazar idicek melûl oldu ol dervîş eyitdi niçün

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2023, Yıl 11, Sayı: 34

Issn: 2147-8872

olursuz buyurdu ki hiç dünyâmuz ondığı yog idi ‘aceb kangı günâhumuzdan oldu didi dervîş vâkı‘ayı söyledi şeyh Hâcı Bayram kaddase sırrahu’l-‘azîz hazreterinün ism-i şerîfleri Hâcı Paşadur Ankara şehrine karîb Çubuk suyunun üzerinde dere içinde Solfasil nâm karyedendür evâ’ilde müderrislik itmişdür sonra şeyh Hâmidün şeref-i sohbetiyle tahsîl-i tarikat ve tekmîl-i hakikat eyledi sohbeti gâyetde mü’essir idi anlardan çok kimesne zirve-i velâyete yetişdi İnce Bedreddîn ve baba Nahhâs-ı Ankaravî ve Salâhaddîn-i Mevlevî ve Muslihiddîn halife.: ve Akbıyık el-meczûb ve Ömer Dede el-Göynikî gibi rahmetullâhi ‘aleyhim ecma‘în şeyh İbrâhîm bin sarrâf Hüseyin rahmetullâhi ‘aleyhümâ Sivasda toğmuşdur Konyada Mevlânâ Sarı Ya‘kûb yanında tahsîl eyledi Kayseriyyede Honadî Hâtûn medresesinde Mevlânâ Sarı Ya‘kûb vefât eyledikten sonra müderris oldu şâfi‘ü’l-mezheb idi medreseden ferâgatlarına sebep bu oldu ki medresenin vakfiyesinin şartı bu imiş ki müderris ve müste‘îdîn cümle hanefiyü’l-mezheb olar pes bunu görüp medreseden ferâgat eyledi salâh üzerine oldu ‘âkıbet muhabbetullâh ana şol kadar galebe eyledi ki esmâ‘-ı Kur‘ân kılca yâ bir savt-ı hasen işitse derûnında [133a] ana bir âteş peydâ olurdu bir nesne çatlar gibi içerüsinden bir sadâ gelüp kendüden giderdi Erdebîle gitmege niyet itmişdi bu esnâda Akşemseddînün evsâfını işitdi şeyh İbrâhîm bir merkebe bindi Begbâzârında Akşemseddîne gitdi meger Akşeyh hazretleri Göynike gitmişdi gelince sabr eyledi Akşemseddîn geldi halk etrâfından geldiler emrâz-ı bedeniyeden sordular şeyh İbrâhîm eyitdi çünkü halk tagıldı Akşemseddîn eyitdi ‘acebdür hiç bir gönlüm [ağırır der] bir kimesne yokdur pes dönüp benüm ahvâlümden sordı ben eyitdüm Kayseriyyede müderris idüm derûnumda bir derd peydâ oldu dermân uma geldüm didi[m] şeyh eyitdi bize ne armagan getürdün şeyh İbrâhîm eydür kemâl-i fakîr olmagın utandum mütehayyir oldum hazret-i şeyh eyitdi ey dervîş biz senden dünyâ armaganı istemeziz vâkı‘adan vesâ‘ir ahvâlden nen vardır didi ben eyitdüm sultânım bir yüzi kara kimseyüm hiç nesnem yokdur pes halvet emr eyledi ve ihyâ buyurdu ol gice dört yüz vâkı‘a gördüm çün sabâh oldu namâza sala didiler vâkı‘amun evâ‘iline işâret eyleyüp yazdum cümlesi hâtırında ‘ale’t-tafsîl buldum bundan nisyân gâlibdi bildüm ki bu hıfz ve huzûr cümle şeyhimün berekâtındandır pes halvet ve ihyâya müdâvemet eyledüm seksen yidinci gice leyle-i berât idi şeyh Şâmî ki adı Hamzadur Rûma tâbi‘ Keskin nâm karyede yatur ve Mısırlıoğlu şeyh ‘Abdurrahîm ki sâhibîn-i Karahisârda yatur Vahdet-nâme sâhibidür ve şeyh Muslihuddîn ki ‘Attâroğlu dimekle ma‘rûfdur İskilibe yatur cümle halvetde idiler bunlar riyâzatla me‘mûrlar idi ammâ bana her gün kuşluk vaktinde bir çanak bulamac ve bir ekmek ve bir destî su virürleridi tamâm yirdüm ve içerdüm [133b] bir gün bir hâtıra geldi ki senün tarikatün hemân hayvâniyettür bununla sülûk mı olur şeyhimün hizmetkârı ta‘âm getüricek kabûl eylemedüm alup gitdi ol gün ziyâde muztarib oldum yarındası vâkı‘aya kâdir olmadum şeyh eyitdi senün fuzûlluk nene gerek igvâ-yı şeytânla ‘amel eyledün senün tabîbün seni bilür gözler ve senün tabî‘atunı anlar senün meşrebün muktezâsı budur anlarun oldur pes ol gün iki etmek ile bir çanak bulamac viridiler zikr olunan seksen yidinci gice bu hâtıra oldu ki bir sahan çorba ve bir sahan pilâv olsa yisem bu hâtırayı her ne kadar ki def‘ eylemek istedüm müyesser olmadı ahşamdan sonra şeyhden bir adam geldi şeyh seni ister didi vardum yanına da‘vet eyledi ve elüme bir sahan çorba ve pilâv viridi murâdınca yi didi yidüm ba‘dehu halvetden ferâgat diyü bana destûr viridi sonra vakti gelicek hilâfet viridi şeyh İbrâhîm kendüye irâde getüren dervîşleri mukaddemâ gündüz kullanur gice ihyâ iderdi ana denlü feth müyesser ola ba‘de halvete koyardı tennûr ile mücâhedeyle şeyh İbrâhîm ihdâs eyledi rivâyet olunur ki şeyh İbrâhîm Akşemseddîn hazretleri halvetde iken izn-i şerîfleriyle irşâda meşgûllerdi nâgâh şeyh İbrâhîm bir ‘azîm kabza düşmüşler her ne kadar def‘ine mücâhede eylediler müyesser olmadı pes Akşemseddîni ziyârete kasd eyledi ol vakt Akşeyh Evlek nâm karyede sâkin idi ki İskilîb cânibindedür ol zamânda Karamanoğlu gavgası var idi şeyh İbrâhîm Tokaddan tolaşdı bu menzillerde ittifak vâkı‘aları olur görürler ki Akşemseddîn gelir arka öni dikilmiş cübbe giyer ve başında tâcı altında bir makrame örtinmiş [134a] tennûr eylemiş tennûre-i germün üzere oturur bunlara def‘i kabz için sen dahi böyle eyle diyü ta‘lîm eyler pes hemân şeyh İbrâhîm ol menzilde hâdimleri şeyh Ahmed Dedeye bir tennûr kazdırup içine od yakdılar ol vechle ki işâret olunmuş idi oturdu ter dökdi hemân ol sâ‘at kabz def‘ oldu yine bast ‘âlemleri feth oldu ba‘dehu huzûr-ı şeyhe vardı ol vâkı‘ayı haber viridi Akşeyh buyurdu ki bu ‘âdeti terk eyleme ve dervîşlere dahi itdir şeyh İbrâhîmün vefâtı hicretün sekiz yüz seksen yidisisinde güz faslında seşenbih gicesinde vâkı‘ oldu kabri-i şerîfleri Kayseriyyededür rivâyet olunur ki hak subhâne va te‘âlâ Akşemseddîn hazretlerine şeref-i haseb ü neseb ve envâ‘-ı ‘ulûm-ı zâhire ve bâtına ihsân eyledikten mâ‘adâ ebnâ-i kirâm dahi virmişdür Mehemed Sa‘dullâh Mehemed Fazlullâh Mehemed Nûrullâh Mehemed Emrullâh Mehemed Nasrullâh Mehemed Nûrû‘l-hüdâ Mehemed Hamdullâh Akşeyh hazretlerinün büyük oğlu Sa‘dullâh çelebi şeyh ana eydürdi ‘ilm-i zâhiri tekmîl eyledin ‘ilm-i bâtını dahi tahsîl eyle dirdi lâkin Sa‘dullâh çelebi zâhiri elden komaz idi bir gice nısfü’l-leylde Edirne de şeyhün himmeti cûş eyledi Sa‘dullâh çelebinün mutâla‘a eylediği hücre

kapusına varup kapudan çağırıldı yâ Sa'dî gel fırsatı fevt eyleme 'ilm-i bâtinun üç günde tahsîli mümkün olduğu vakt düşdi didi Sa'dullâh çebebi 'ilm-i zâhirün 'âşıkı olduğu vakt idi ferâgat eylemezin didi fırsat öldi irtesi şeyh eyitdi yâ Sa'dî isteyüp bulamadıgun zamânda Tebrîz vilâyetinde filân şeyhe varasın didi pes Akşemseddîn vefât itdi Sa'dullâh çebebi uyandı tâlib-i Hak oldu babasının diyâr-ı 'Acemde işâret eylediği şeyhe gitdi bu varınca ol dahi vefât eyledi merhûm Sa'dullâh çebebi 'âlim-i tahrîr ve tahrîr sâhibi idi tefâsîre müte'allık çok [134b] tahrîrâtı vardur ve Şerhü'l-Mevâkıfa hâşiye yazmışdur tedkîk ve tahkîke mâlik kimse idi ve gâyetde hûb yazı yazardı babası Akşemseddînün kabrinün sanduğu üzerine bu hadîs-i şerîfi müsennâ hatla yazdı kâle'n-nebiyyi 'aleyhisselâm izâ tehayyartüm fi'l-umûri ve'ste'inû min ehli'l-kubûr ve hazret-i Akşemseddîn mezbûr Sa'dullâh çebebinün zühd ü takvâsını ve 'ilm-i furû'da ve usûlde mahâretini vesâ'ir 'ulûmda kemal-i ma'rifetini görüp meşreb-i 'âlîlerini imâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretinin meşrebine teşbîh idüp Sa'dullâh zamânının imâm-ı a'zamıdır dirler idi Akşemseddîn hacca gittiği zamân Sa'dullâh çebebi nakl eyler yolda giderken gâhî ba'zı kabri göricek inderdi biz giderdik sonra ardımızdan yiterdi ol kabir sâhibinün adı filân imiş ve filân yirde toğmuş hayâtta iken filân kâre şugl idermiş hâlâ rahmetde yâhûd 'azâbda diyü haber virirdi mezbûr Sa'dullâh çebebi sekiz yüz toksan yidi târihinde vefât eyledi kabri Göynikdedür ve mezar-ı şerîf içinde kible cânibindedür ve mezbûr Sa'dullâhın oğlu 'Abdülkâdir çebebi rahmetullâhi 'aleyhimâ 'ilmine gâyet ve fazlına nihâyet yog idi ne kadar ta'rîf ve tavsîf olınsa andan artugıdı eva'ilde şeyh Bahâeddînden on beş yıl tamâm ders okudı bir ders fevt itmedi illâ meger ki bir gice dülbendi yandı bir dülbend dahi bulınca bir ders fevt oldu mezbûr 'Abdülkâdir çebebi 'acûz dünyâyâ üç tâlâk virmiş erlendendi fuzûlât-ı dünyâyı terk ve habl-i şerî'atı mütemessik dâ'imâ halkdan 'uzlet belki firâr idüp sâmit ve sâkit ve sâkin ve 'âlem-i ferâgatde mütemekkin idi söylemeye söylemez idi bir mes'ele-i şer'iyye su'âl idene cevâb virüp şöyle yazmışlar derdi ve kelâm-ı lagviye agzından çıkmaz idi benî âdem yanında tınmazdı ammâ tenhâ yirlerde ve hâli taglarda zârî zârî ağırları [135a] âh iderdi ekseri farz namâzda ezân okurdı imâmet iderdi nâfile namâz kıldığını kimesneye göstermezdi lâkin tenhâ deminde nevâfilî çok kılurdu ve 'abûsu'l-vech degüldi tebessüm iderdi ammâ gülmek sadâsı agzından çıkmazdı eva'ilde envâ'-ı 'ulûma mutâla'a ve şugl kılmuşdı sonra tefâsîrden Tefsîr-i Kebîr ve furû'dan Kâfiyi ihtiyâr kılmuşdı bu iki kitâb elinden gitmezdi dâ'imâ mutâla'a kılurdu ve dahi iç edik giymezdi ammâ edik giyene ayagina mesh idene uyup namâz kılurdu ve kaftanı kısa giyerdi ve dülbendi başında sarardı bir yana dahi döndürmezdi çıkarup bakmazdı gice ve gündüz hasbunâllâhi ve ni'me'l-vekîl dimege müdâvemet iderdi rivâyet olunur ki bir gün konşularıyla bayram cem'iyetine vardı a'vân tâ'ifesinden bir kimse şeyh 'Abdülkâdirün yanına oturdu hemân şeyh yanından kalkup bir yire dahi oturdu ya'ni felâ tak'ud ba'de'z-zikrâ ma'a'l-kavmi'z-zâlimîn ile 'amel eyledi rivâyet olunur ki merhûmun Evhad adlu muhibbi var idi bir gün eyitdi yâ Evhad filân gün ahşam gel gice seni Begbâzârıya göndereyim didi Evhad geldi ta'âm yindi yatsu namâzı kılındı şeyh içerüye gitdi bir zamândan sonra içerüden haber geldi ol husûsdan ferâgat olındı Evhad evine gitsün didi Evhad 'inâd eyleyüp elbetde giderim didi 'âkıbet kendüleri çıkdı yâ Evhad 'inâd eyleme didi Evhad gördi olmaz döndi evine geldi yidi sekiz yaşında bir oglancık şâz hürrem oynardı pes Evhad kalkdı tarlaya çift sürmeye gitdi bir sâ'at geçmedi oglancık füceten vefât eyledi rivâyet olunur ki yaz zamânı oldu kimsede elma kalmadı mezbûr Evhadun bir oglancığı elma isteyüp ağıladı ittifâk ol esnâda Evhad 'Abdülkâdir efendiye vardı ta'âm yindi namâz kılındı şeyh içerü gider olıcak yâ Evhad destmâlünü vir oglancığa elma [135b] vireyin didi rivâyet olunur ki merhûmun köyde evi kurbında bârû çekilmiş çayırına bir çoban geldi koyun saldı merhûm meger ol hinde ol çayırda idi kalkdı koyunun bir cânibini çayırda çıkardı çoban koyunun bir cânibin koydu merhûm ol cânibin yine çıkardı çoban yine koydu âhir ol çoban merhûmı bilmeyüp çevgânla urdu merhûm tınmayup hemân döndi pes ol çoban ahşam eve geldi lâkin hasta geldi bugün şeyhün bir adamını çayırda urdum yitişün şeyhe şefâ'at eylesen didi şeyhe adam vardı merhûm eyitdi ol çoban beni urdu egerçi ben beddu'â eylemedim ammâ gayret-i Hak anı helâk eyledi varın kefenini alun didi bunlar varınca çoban vefât eyledi rivâyet olunur ki merhûm 'Abdülkâdir efendinin Sa'dî adlu bir oğlu var idi Rûm iline 'ammisi şeyh Muhammed Kâzi yanına varmak istedi merhûm izin virmede eslemeyüp Sa'dî çebebi gitdi pes babası üç kerre yâ Rabbi yol virme didi Sa'dî çebebi evden çıkdı zulumât peydâ oldu ra'd u berk ve yel ü yağmur oldu Sa'dî çebebi hizmetkârlarıyla yol azdı hilâf-ı semte düşdi gice bir köyde konuk oldu sabâh kalkdı gördi atınun ayagı şişmiş yürüyemez döndi eve geldi rivâyet olunur ki bir a'mâ karıcık 'Abdülkâdir efendiye geldi gözine 'ilâç sordı merhûm eyitdi bu gice bize konak ol sabâhdek görelim 'ilâcı nedür ol karınun oğlu hikâyet ider karınun gözi asla görmezdi iletdüm idi irtesi sabâhdan gördüm karınun gözi görmüş içerüden kendüsü çıkdı evine gitdi merhûmun menâkıbı çokdur lâkin ihtisâr eyledik merhûm 'Abdülkâdir efendi sekiz yüz altmış sekiz senesinin şehri zilhiccesinin on yidinci gün cum'a günü togdı tokuz yüz [136a] kırk beş recebinün on yidinci günü

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2023, Yıl 11, Sayı: 34

Issn: 2147-8872

isneyn gün vefât eyledi rahmetullâhi ‘aleyhi rahmeten vâsi’aten kabri-i şerîfleri Akşemseddîn mezârının taşrasında kible cânibindedür merhûm Akşemseddînün bir oğlu dahi vardı Fazlullâhdur babasının yirine oturup halkı tarîk-i Hakka da‘vet idüp irşâd iderdi bunun ahlâkı ve evsâfı ve kerâmâtı ve hikâyâtı ayru kitâb olmaga muhtâcdur merhûmun vefâtı tokuz yüz elli târihinde vâkı’ oldı rahmetullâhi ‘aleyhi rahmeten vâsi’an merhûm Akşemseddînün bir oğlu dahi vardır Nûrullâhdur dânişmend idi ‘âlim ve fâzıl idi Bursada tahsil-i ‘ilm iderdi hatâen kendüye kalemtrâş baturdı kanı dinmedi vefât eyledi meyyitini Burusadan Göynike getürdiler mezâr-ı şerîf içinde defn olındı üç mezâr-ı şerîfün ortadaki anlar gerek şeyh Akşemseddînün bir oğlu dahi Emrullâhdur Burusada mütemekkin oldı sultân Murâd hân ‘imâretine mütevellî oldı rivâyet olunur ki sultân Mehemed Akşemseddîne bir mikdâr hediye filori gönderdi şeyh ogullarını ihzâr eyledi işbu altını size hibe kıldum didi mezbûr Emrullâh zikr olunan altını taksîm iderken bir mikdârını dizi altına gizledi niyyeti şeyhün velâyetini tecrîbe idi şeyh eyitdi yâ Emrullâh kötürüm olduğun zamânda ol altını gerek mi ola dirsın didi ‘âkıbet Emrullâh kötürüm oldı ol hâlde vefât eyledi mezbûr Emrullâhun oğlu ‘Ömerdür ‘Ömerün oğlu Şemseddîn efendidür ‘âlim fâzıl kimesne idi sultân Selîm hân ibn-i Süleymân hân şehzâde iken hâce oldı Ka‘betullâh seferinde vefât eyledi Akşemseddînün bir oğlu dahi Nasrullâhdır tahsil-i ‘ilm için diyâr-ı Fârs gitdi anda vefât eyledi nâ-ma‘lûmdur şeyh Akşemseddînün bir oğlu dahi Nûrullâhdır meczûbdı mescide giren halkun ayakları kabını görüp şunun sâhibi cennetlik [136b] ve şunun sâhibi cehennemlik dir idi Akşemseddîn bâzâr ta‘âmı getürüp yidirirdi ol mükâşefeden men’ iderdi rivâyet olunur ki Evlek diyârında bir punar vardır elân Nûrullâhdâ punarı dirler ol punarı ‘asâyile kazup çıkardı diyü nakl olunur rivâyet olunur ki bir gün Akşemseddîn köye gider oldı Nûrullâhdâ bile giderin didi şeyh alup gitmedi şeyh kendi gitdi Nûrullâhdâ kapu önüne çıkdı başını açdı babasından şekvâ kıldı pes şeyh yolda giderken ra‘d u berk ve yel ü yağmur oldı şeyh bir derecede bulundı seyl alayazdı güçle kurtuldı dönüp geldi Nûrullâhdâyı alup gitdi rivâyet olunur ki Kattâroglu dimekle ma‘rûf bir beg var idi köse idi aslâ sakalı yog idi bir gün Nûrullâhdâyâ yalvarup himmet eyle sakalım gelsün didi Nûrullâhdâ Kattâroglunun yüzüne tükürdi Kattâroglu ol tükürigi sakalı bitecek yire sürdi irtesi sabâh kalkdı aynaya bakdı ol tükürük degen yirlerün sakalı bitmiş birkaç gündün sonra tamâm kara sakallı kimse oldı bir altunlu kaftân getürdi Nûrullâhdânun arkasına giydürdi rivâyet olunur ki Nûrullâhdânın bir horôsı var idi bir gice ol horôsı şakâl aldı karındaşları eyitdiler hazret-i Allâhun nâzlısı geçinürsin horôsunu yiyen şakâl selâmetde gezer didiler Nûrullâhdâ eyitdi ol şakâl helâk oldı filân tagda yatur düşümde gördüm didi ol arada hâzır olındı adam gönderdiler şakâlun ölüsini getürdiler horôsı yiyen bu oldığı neden ma‘lûm didiler Nûrullâhdâ eyitdi karnını yarun yardılar horôsun bütün ayakını karnından çıkdı rivâyet olunur ki Nûrullâhdâ âhirete gider olıcak vasiyyet eyledi ki kabrinin üzerini örtmeyeler kabri açık komak şer‘î degül diyü örttiler açıldı pes artuk örtmediler [137a] halk yağmura muhtâc olıcak varırlardı ol kabri-i şerîfe bir mikdâr su seperlerdi bi-iznillâhi te‘âlâ hemân yağmur zâhir olurdu kabri-i şerîfleri Evlek karyesinde oldı Akşemseddînün bir oğlu dahi Mehemed Hamdullâhdır Hamdî çelebi dimekle ma‘rûfdur sekiz yüz elli üç târihinde togdı tokuz yüz tokuzunda vefât eyledi ve Mevlânâ ‘Abdurrahmân Câmî sekiz yüz toksan sekiz târihinde vefât eyledi Göynikte Sinân halîfe dirlerdi bir pîr var idi takyeci idi ehl-i Kur‘ân ve mutayyeb kimse idi anlar hikâyet ider on altı on yidi yaşında idim merhûm Hamdî çelebiden okurdum ve kendülere hidmet iderdim bir gün bir nemed pûş dervîş geldi Hamdînün evini sordı bu mıdır didi budur didik varun haber eylen seni bir dervîş ister diyün didi didik merhûm Hamdî çelebi geldi bu dervîşi gördi gâyetde ta‘zîm eyledi musâfaha eylediler ağlaşdılar üç gün üç gice musâhabet kıldılar bu dervîşe Hamdî Çelebi şöyle ta‘zîm ü tekrîm ve i‘zâz u ihtirâm kılurdu ki biz ta‘accüb iderdik üç gündün sonra bu dervîşi Hamdî çelebi öylelik gönderdi bu dervîş gitdikden sonra sordum cevâb virüp karındaşım ‘Abdurrahmân Câmîdür diyâr-ı Rûm’a gelmedin mektûbımız varur gelürdi işitmekle biribirimize müştâk idik Rûm diyârını görmek murâd idüp tebdil-i sûret idüp seyyâh şeklinde geldi beni Burusada buldı andan İslâmbola gitdi ben ol esnâda Göynike gitmelü idim İslâmboldan dönüşde Göynike ugrayayın didi bir def’a dahi musâhabet idelim diyü va‘de eylemiş idi ol va‘de üzerine Göynike ugradı yine Horâsân diyârına gitdi geldigini ve gitdigini kimseye tuymadı zîrâ sultân Bâyezîd bin Mehemed hân hazretleri Mevlânâ Câmî hazretlerine nice def’a mektûblar göndürüp her konasına bin akçe vireyin ve envâ‘-ı ri‘âyet ideyin diyüp Rûm’a [137b] da‘vet eylediler anlar dahi veliyyü’n-ni‘metleri olan Horâsân pâdişâhı Hüseyin Baykara hazretlerini terk eylemediler gelmediler zîrâ Hüseyin Baykara hazretleri gâyetde kadirşinâs ve ehl-i ma‘rifet idi ve zerâfetde ve letâfetde nazîri yog idi Mevlânâ ‘Abdurrahmân Câmînin tasnîfâtını ve eş‘ârını okuyup fehm idüp ana muhabbet-i sâdik ve ‘âşık olmayan kimseye insân dinilmek câ‘iz olmaya rivâyet olunur ki Hamdî çelebi anası karnında Akşemseddîn mübârek elini üzerine koyup benüm kâmil oglum fâzıl oglum şâ‘ir oglum diyü ohşardı Akşemseddînün evinün üst yanında bir bunar vardır barmak mikdârı sudur lâ yenkatı’ akar nümâyende lezîz sovak sudur adına şeyh Hızır

bunarı dirler Akşemseddîn ol arada Hızır ile buluşup musâhabet iderler imiş şeyhle Hızır bunarı dimişler sonra terhîm olunup şeyh Hızır bunarı dimişler bir gün Hamdînün anası ol bunara varmış ki su içe nâgâh bir pîr-i nûrânî gelmiş ey hâtûn şu bunardan bana su vir dimiş hâtûn nâ-mahrem diyü îbâ eylemiş pîr dimiş ki kaçma benden ben bi-iznillâh geldüm karnundaki oglana du'â ve himmet eylemege geldüm diyince hâtûn dahi ol pîre su virmiş pîr içüp du'â eylemiş hâtûn eve geldi ol mâcerâyı şeyhe haber virdükde şeyh tebessüm idüp ol pîr karındaşum Hızır dur benüm kâmil ve şâ'ir ve mürşid-i muhakkak oylum Hamdîye ziyâret ve du'â eylemege gelmiş didi hâtûn hamd ü şükr eyledi merhûm Akşemseddîn vefât eylediği zamânda Hamdî çelebi on iki yaşında idi Hak te'âlâ ana öyle kâbiliyyet virdi ki on iki yaşına degin envâ'-ı 'ulûm ve asnâf-ı ma'ârifi ihâta eylemiş idi babasından sonra dahi 'ilm-i zâhire 'aceb şugl eyledi Burusada sultân Mehmed hân bin Yıldırım Bâyezîd hân [138a] medresesinde müderris oldı hazret-i Mevlânâ Hayâlî ile çok mübâhase eyledi Hamdî çelebi 'ilm-i zâhiri meh-mâ-emken tekâmül eyledikten sonra bir gice düşinde babası Akşemseddîn gördi yâ Hamdî şimden sonra âhîret yaragını eyle mürşidü's-sâlikîn şeyh İbrâhîme irâde ve teslîm getür didi Hamdî uyandı yüregi yandı Kayseriyyeye şeyh İbrâhîme gitmek tedârikinde oldı bunlar bu niyyet üzerinde iken nâgâh şeyh İbrahim Burusaya geldi Hamdîye eyitdi seni bana göndürven beni dahi sana göndürdi didi imdi sen benden evvel Kayseriyyeye var sonra inşâ'allâh ben dahi varayım didi pes didiği gibi şeyh dahi vardı Hamdî mürîd olup sıdk u safâyile murâda irdi ve hilâfet aldı Hamdî çelebi tefâsîre müte'allık iki cild kitâb cem' eyledi Mecâlîsü't-Tefâsîr dimekle mevsûm idi içinde çok tahrîr ve tedkîk ve tahkîkleri vardır ve Ahmedîye adlu bir kitâb nazm eylemişdür ve kıssa-i Yûsuf 'aleyhi's-selâm nazm eylemişdür ve manzûm kıssa-i Mecnûn ve Leylâsı vardır ve 'ilm-i tasavvufda bir risâle cem' eylemişdür gözler görmedik kulaklar işitmedik 'acâib kütüb-i kadîme bulup nakl ve derc eylemişdür anda mesâ'il-i mühimmeyi ketb eylemişdür ve manzûm Mûnisü'l- 'Uşşâk adlu kitâbı vardır Kıyâfet-nâmesi meşhûredür ve kasâidi ve eş'âr ve gazeliyatı hurûf üzere müdevvendür merhûm Hamdî çelebinün menâkıbı ve kerâmâtı çokdur biz muhtasar kılduk bu kitâba tahammül eylemez müstakîl kitâb olmaga muhtâcdur merhûm Hamdî çelebinün oğlu Zeynüddîn çelebi sekiz yüz toksan altı târihinde togdı ol 'ulûm ki anları ihâta eylemişdi kesble ve cehdle tahsîl olınmak kâbil degül idi anlara mechûlât münkeşif olup bi't-tabî ma'lûmât olmuş idi 'Arabîyyede vesâ'ir 'ulûmda mâhir idi husûsa 'ilm-i lugatde 'acîb hıfz ve ihâtası var idi zebân-ı [138b] Fârisîde olan mahâretleri kâbil-i beyân degül idi ve ceyyidü'l-hat idi ve bu cevdet-i hatla tamâm hatm-i kelâmullâhı on dört günde yazup kâzî-'asker olan Kâdir efendiye iletmişdür anlar dahi tahsîn-i belîg idüp ri'âyet itmişlerdür merhûm Zeynî efendinün mübarek agzından câmi'-i hâze'l-menâkıb işitmişdir ki merhûm kâzî-'asker Kâdir efendi bana Kitâb-ı Kâzîhânı yazdırdı sür'atle yazup giderken kitâb-ı mezkûrun cemî'-i mesâ'ilini istihrâc ve iz'ân iderdüm istihrâc idemediğim mes'eleyi tamâm yazmazdum tevakkuf iderdüm tâ ki mutâla'a ve istihrâc ve iz'ân eylemeyince işte yazmazdum bu tarik ile az zamânda Kâzîhânı tamâm eyledüm diyü buyurdılar mezbûr Zeynî çelebi hodfürûş degüldü güzli genc idi anuñçün zâtı nâmına gâlib idi agniyâyı ve begleri ve zamâne kâzîlarını sevmezdi fukarâ ile üns iderdi ahlâk-ı hamîdesi zikr olınsa ve ba'zı ahvâlî şerh olınsa ve ba'zı kerâmâtı beyân olınsa bir cild müstakîl kitâb olurdu bir kimsenin babası Hamdî ve dedesi şeyh Şihâbeddîn-i Sühreverdî ve cedd-i a'lâsı hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk radiyallâhu 'anha ola anı kim ta'rîf ve tavsîf idebile türâb-ı akdâm-ı ahbâb-ı evliyâ' za'îf ü nahîf Seyyid Hüseyin gedâ merhûmun vefâtına bir kıt'a-i târih söyledi ol kıt'a budır hazret-i Zeynî efendinün hudâ meskenini Firdevs eylesün hür ide bu du'â târih düşdi mevtine kabrini nûr eyleye Allâh anun du'âm budur diyelim âmîn

fî gurre-i safer sene 1258

fî ketebe hezâ el-menâkıbü'l-mübâreke el-fakîr el-hakîr es-seyyid Ahmed Hicâbî min sâlik tarîk-ı Nakşibendî el-fakîrû's-şehîr Haddâdî-zâde gaferallâhu zunûbihi ve setr-i 'uyûbihi innâllahe yagfiru'z-zunûb-i cemî'ân